EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

K o v á c s K á l m á n

A MAGYAR BÜNTETŐJOG ÉS BÜNTETŐELJÁRÁSI JOG TÖRTÉNETE 1848-tól 1944-ig

/Rövid áttekintés/

Budapest
1971

L e k t o r o k:

dr. Kádár Miklós
/büntetőjog/

dr. Degré Alajos
/büntetőeljárási jog/

T A R T A L O M J E G Y Z É K

ELSŐ RÉSZ

B ü n t e t ő j o g

I. Fejezet

Büntetőjog a kapitalista korszakban

II. Fejezet

Büntetőjog az 1918-19. évi forradalmak idején

MÁSODIK RÉSZ

B ü n t e t ő e l j á r á s i j o g

I. Fejezet

Büntetőeljárási jog a kapitalizmus idején

II. Fejezet

Büntetőeljárási jog az 1918-19. évi forradalmak idején

ELSŐ RÉSZ

Büntető jog

I. Fejezet

BÜNTETŐJOG A KAPITALISTA KORSZAKBAN

I. A magyar burzsoá büntetőjog kialakulása és fejlődése a büntetőtörvénykönyv /1878: V.tc./ megalkotásáig

A burzsoá büntetőjog kialakulásának kezdetei a bomló feudalizmus időszakára, a reformkorra nyulnak vissza. Már a mult század 40-es éveiben alkotott büntető szabályokban is - habár még csak elvétve - találkozunk a lassan bontakozó tőkés kereskedelmi és ipari fejlődéssel összefüggő, burzsoá jellegü büncselekményekkel, igy a hamis és vétkes bukással /1843: XXII.tc. 130., 131. §/ és a váltóhamisitással /1844: VI. tc. 28. §/. A büntetőtörvénykönyv 1843-as, Deák-féle javaslatát viszont, amely korának igen magas szinvonalu, a liberális burzsoá büntetőjogi elvekre épülő, porgressziv alkotása volt, az alsótábla elfogadta ugyan, de a főrendek - éppen haladó jellege miatt - visszaküldték a követi táblának s nem válhatott törvénnyé.

Az 1848-as polgári forradalom idején tehát Magyarországnak nem volt büntetőtörvénykönyve. - Deák Ferenc, mint a polgári állam első igazságügyminisztere, az igen kitünő 1843-as javaslatot, bizonyos átdolgozás után, a népképviseleti országgyülés elé akarta terjeszteni, erre azonban sajnos nem került sor.

Deák a Batthyány-kormánnyal együtt lemondott a miniszterségről, de a képviselőház Pesten, 1848. december 14-én tartott ülésén Kossuth, mint a Honvédelmi Bizottmány elnöke, inditványozta, bizza meg a Ház Deák Ferencet azzal, hogy "csinálja meg a büntető codexet, összekötvén az esküdszéki institutio behozatalával." A javaslatot a Ház elfogadta, a hadi események alakulása folytán azonban nem volt többé mód a Btk. kodifikációjára.

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc időszakában mégis született néhány jelentős burzsoá jellegü büntetőjogszabály. Törvényben szabályozták a miniszterek büntetőjogi felelősségre vonását /1848: III. tc. 32-36. §/; továbbá megalkot-

ták a sajtótörvényt /1848: XVIII. tc./. Ami ez utóbbi törvény anyagi büntetőjogi rendelkezéseit illeti, közöttük azokat emeljük ki, amelyek a pragmatica sanctióban megállapitott, s "az uralkodóház közösségében létező birodalmi kapcsolatoknak teljes felbontására" irányuló izgatást, valamint az alkotmány erőszakos megváltoztatására és "a törvényes felsőség elleni engedetlenségre" sajtó útján történő lázitást büntetik /4 évig terjedő "fogság" és 400 Ft pénzbüntetés/. Ez a törvényszakasz tulajdonképp a perszonáluniót /szemben a kiegyezés utáni reálunióval/, tehát lényegileg a - valójában korlátozott - nemzeti függetlenséget és önállóságot kodifikálja, amikor a birodalmi kapcsolatokat csupán az uralkodóház közösségében létezőknek tekinti és az új, önálló magyar polgári állam alkotmányát, vezető szerveit, hatóságait, "törvényes felsőségét" védelmezi a büntetőjog eszközeivel. /6.§./

Fentieken kivül a sajtótörvény büntetni rendeli a király, sőt az uralkodóház tagjai elleni sértést is, továbbá a közrend erőszakos megzavarását célzó lázitást, bármely büncselekmény elkövetésére való felhivást, valamint a rágalmazás különféle eseteit és más sajtóbüncselekményeket stb. - Megemlitjük, hogy már ez a törvény kimondja a sajtó útján elkövetett büncselekmények tekintetében a fokozatos felelősség elvét /szerző, kiadó, nyomdatulajdonos/.

A szabadságharc kitörése után a lemondott Batthyány-kormány helyébe lépő Honvédelmi Bizottmány, illetve ennek javaslatára a képviselőház több határozatban különféle cselekményeket /a trónbitorló Ferenc Józsefnek való engedelmeskedés, az ellenséges hadsereg támogatása, a harcban gyáván megfutamodás stb./ nyilvánitott "honárulásnak."

Az ellenforradalmárok, hazaárulók ellen alkotta meg Debrecenben, február 13-án a képviselőház - s később a felsőház is jóváhagyta - a 48/49-es időszak legjelentősebb büntetőtörvényét, a "vésztörvényt" /1849: I. tc. a rögtönitélő hadi s polgári vegyes biróságok felállitása, szerkezete, eljárása - s itéletek alá tartozó esetek meghatározása tárgyában./ A törvény igen világos, preciz megfogalmazással kilenc pontban határozza

meg a polgári és katonai személyekből álló, öt tagu, rögtönitélő vegyes biróság /vésztörvényszék/ elé utalt, a halálbüntetéssel sujtandó, államellenes büncselekményeket: aki "a magyar haza, annak polgári alkotmánya, független önállósága, s területi épsége ellen valósággal fegyvert fog", aki az ellenséggel cimborál, annak javára kémkedik, tőle közhivatalt vagy bármily megbizást elfogad, a magyar hadsereg müködését tettleg gátolja, aki az országgyülés határozatainak tettleg ellenszegül stb. - A vésztörvény a felelősségre vonás alsó korhatárát 18 évben állapitja meg, a törvény előtti teljes egyenlőség alapján. - A vésztörvény eljárási rendelkezéseiről a büntető eljárási jog tárgyalása során teszünk említést.

A szabadságharc bukását követő neoabszolutizmus idején császári pátenssel /1852-ben/ nálunk is bevezetik az uj, alapjában burzsoá osztrák büntetőtörvénykönyvet, amelyet az egész birodalomban 1852-ben hirdetnek ki. Ennek oktrojált hatálya Magyarországon 1861-ig tart. Ekkor az Országbiró Értekezlet Ideiglenes Törvénykezési Szabályai /a továbbiakban: ITSz/ - az 1843-as javaslatnak az albizottság által kezdeményezett életbeléptetése helyett - visszaállitják az 1848 előtti büntetőtörvényeket és joggyakorlatot, de általában mellőzik a rendi különbségeket, s kimondják, hogy a büntetés neme és mértéke tekintetében többé nem lehet különbséget tenni nemes és nemnemes között; testi büntetések alkalmazásának pedig büntetteknél egyáltalán nem lehet helye. A régi helyzethez való visszatérést az ITSz igy indokolja: "A magyar büntetőtörvények és törvényes gyakorlat az osztrák büntetőtörvénynél szelidebb lévén, azok szerint lesznek a magyar törvények visszaállitása előtti büntettek és kihágások is elitélendők." Ez azonban természetesen nem ad magyarázatot arra, hogy miért nem a Btk. 1843-as javaslatát vezették be. Az ITSz számos, más jogterületet érintő rendelkezése arra mutat, hogy a nagybirtokos, konzervativ elemek - hacsak konkrét érdekeikbe nem ütközött - általában ekkor is azt tekintették "magyarnak", "nemzetinek", ami "régi", azaz feudális jellegü jogszabály vagy jogszokás volt.

A kódex hiánya, s ebből folyóan a 48 előtti, rendkivül

hézagos, nagyrészt önmagukat tulélt törvényekhez és a teljesen korszerütlen magyar gyakorlathoz való visszakanyarodás nehéz helyzetbe hozta a büntető jogszolgáltatást. Ilyen körülmények között igen nagy jelentősége volt annak, hogy a pesti egyetem neves professzora, Pauler Tivadar, aki később közoktatásügyi, majd igazságügyminiszter lett, megirta és több kiadásban megjelentette Büntetőjogtan cimü, 2 kötetes kézikönyvét /első kiadás 1864., ill. 65./ Pauler a magyar büntetőgyakorlat, továbbá az 1843-as javaslat alapján, valamint a német un. észjogi iskola tanaira és az osztrák btk-ra figyelemmel a büntetőjognak olyan kombinált rendszerét hozta létre, amely - ha nem is pótolhatta a hiányzó, korszerü magyar büntetőtörvénykönyvet - sok tekintetben megfelelt az akkori körülményeknek és nemcsak a jogi oktatásban, hanem a büntető itélkezésben is nagy jelentőségre emelkedett. A birák, ügyészek, ügyvédek - btk. hiján - Pauler paragrafusokra osztott taniönyvére hosszu éveken át ugy hivatkoztak, mint valami törvénykönyvre.

A kiegyezést követően Horváth Boldizsár igazságügyminiszter már 1867. április 29-én törvényelőkészitő bizottságot hivott össze az igazságügyi reformok előkészitése végett. Ennek a bizottságnak a büntetőjogi albizottsága arra az álláspontra helyezkedett, hogy az 1843. évi javaslatot, némi átdolgozás után, sürgősen törvényerőre kellene emelni. A miniszter Csatskó Imre kir. táblai birónak adott megbizást a törvénytervezet elkészitésére, aki e munkát 1869 november elejére be is fejezte "az 1843-iki javaslat lényeges intézkedéseinek teljes épentartásával." Az általános rész nyomtatásban is megjelent. Csatskó tervezetét azonban, s ezzel együtt az 1843-as javaslatot is, a továbbiakban során teljesen mellőzték. Az őszintén liberális és demokratikus nézeteket valló jogtudós, Horváth Boldizsár ugyanis a nagybirtokos arisztokrácia által az urbéri kérdésben ellene inditott támadások miatt 1871-ben megvált az igazságügyi tárcától és igy neki, aki a modern magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kiépitése terén nagy érdemeket szerzett, a büntető törvénykönyv létrehozásában sajnos nem juthatott szerep.

A Btk. uj tervezetének kidolgozására Csemegi Károly osztálytanácsos /később államtitkár/ kapott megbizást. A munka 1873-ban elkészült, majd pedig többszöri átdolgozás után, 1875-ben Perczel Béla igazságügyminiszter a Ház elé terjesztette a javaslatot a Csemegi által készitett, többszáz oldal terjedelmü, a maga nemében igen alapos, tudományos értékü indokolás kiséretében, amely a büntetőjogi dogmatika kérdéseit nagy felkészültséggel, széles alapon tárgyalja.

Mint az indokolásból kitünik, Csemegi a Btk. elkészitéséhez szinte az egész európai burzsoá szakirodalmat felhasználta; különösen pedig az 1870. évi osztrák un. bizottsági törvényjavaslatot, a német és a belga büntetőtörvénykönyvet, továbbá az 1875. évi Glaser-féle osztrák tervezetet, valamint az olasz javaslatot tartotta szemelőtt.

A Btk. javaslatát az igazságügyi bizottság közel másfél éven át igen behatóan megtárgyalta, majd 1878-ban, heves viták után, kisebb módositásokkal, mindkét ház elfogadta és az Országos Törvénytárban mint az 1878: V. tc. "a magyar büntetőtörvénykönyv a büntettekről és vétségekről" jelent meg, s az 1880: XXXVII. tc. alapján, 1880. szeptember 1-én lépett életbe.

II. A magyar burzsoá büntetőjog kódexei

A Csemegi-kódex egyes alapelvei; a Btk. osztályjellege és alapvető feladata

A liberális burzsoá büntetőjog főbb alapelveit a francia polgári forradalom 1789. évi deklarációja, majd az ezen elvekre épülő 1791. évi francia büntetőkódex fogalmazza meg. Ezek között az alapelvek között a legjelentősebbek, a törvény előtti /formális/ egyenlőség elismerésén kivül, a nullum crimen sine lege /nincs büncselekmény törvény nélkül/ és a nulla poena sine lege /nincs büntetés törvény nélkül/ elve. Ezek az elvek a feudális büntetőjog nyilt jogegyenlőségéhez és birói önkényéhez képest kétségkivül nagy haladást jelentettek.

A magyar Btk., az 1878: V. tc., amelyet kodifikátoráról Csemegi-kódexnek neveztek el, elfogadva a fenti alapelveket, kimondja: "Büntettet vagy vétséget csak azon cselekmény képez, amelyet a törvény annak nyilvánit. Büntett vagy vétség miatt senki sem büntethető más büntetéssel, mint amelyet arra, elkövetése előtt, a törvény megállapitott."

A feudális büntetőjog embertelen, kegyetlen büntetéseit /kerékbetörés, karóbahuzás, máglyahalál, testcsonkitás stb./ a liberális kapitalista büntetőjogi alapelvek elvetik, s a halálbüntetés kiszabásának leszükitése és konkretizálása mellett foglalnak állást. Mindezek az elvek - mint látni fogjuk - a magyar Btk-ban is érvényre jutnak.

Ami a Csemegi-kódex osztályjellegét és alapvető feladatát illeti, nyilvánvaló, hogy elsősorban az akkor uralmon levő tőkés és földbirtokos osztály érdekeit, a kapitalista termelésen nyugvó társadalmi-gazdasági rendszert, a tőkés gazdálkodást védi. Ezért egyik kiinduló alapja a kapitalista magántulajdon szentsége és sérthetetlensége, a tulajdon intézményének védelme; ezen intézmény ellen, "amelyen az összes civilizáció alapszik" - mint azt a Btk. javaslatának előadója, Pauler Tivadar az alsóházbankifejtette - "harcot nem türhet el állam". - Egyes vagyon elleni büncselekmények /lopás, rablás, orgazdaság/ elkövetőit szigoru büntetésekkel fenyegeti, a szinte csupán a tőkések által elkövethető bizonyos cselekményeket azonban, mint a csalárd és a vétkes bukás, viszonylag enyhébben itéli meg. Jellemző továbbá, hogy miként védi és erősiti a feudális jellegü "gazdai hatalmat", igy pl. kimondja, hogy "a házi fegyelemre jogositott személy által" a fegyelem gyakorlása során elkövetett könnyü testi sértés miatt nincs helye büntetésnek; továbbá abban az esetben, ha a tettes a sértettnek cselédje vagy más belső alkalmazottja, a törvény /336. §. 7. pont/ a lopást az ellopott értékre való tekintet nélkül büntettnek minősiti. /Egyébként általában, ha a lopott dolog értéke nem nagyobb ötven forintnál, a lopás csak vétséget képez./ Mindenekelőtt a földesuri és a "gentry" réteg szokásos büncselekményét privilegizálja a Btk., amikor azt, aki ellenfelét párviadalban megölte, maximum öt évig terjedhető államfogházzal fenyegeti; ugyanakkor a gyilkosság büntetése halál, a szándékos emberölésé pedig tiztől tizenöt évig terjedhető fegyház.

Csemegi a kódex parlamenti tárgyalása során rámutatott, hogy a törvény előtti egyenlőség kimondása nem szüntette meg az osztálykülönbségeket, megvan tehát a tényleges veszélye annak, hogy "a birtokos osztály ellen a nem birtokos osztályt; ... a kabátos ember ellen a parasztot lázitják." Ezért szerinte kötelessége a törvénynek, hogy ezeket az osztályokat megoltalmazza. Minthogy azonban a mult század 70-es éveiben az ipar fejletlensége miatt a proletariátus viszonylag kis létszámu volt s a munkásmozgalom csak kibontakozásának kezdetén tartott, az uralkodó osztály még nem látta szükségesnek, hogy politikai hatalmának fenntartásához tulzottan szigoru büntetőjogi eszközöket alkalmazzon. A "politizálás" ekkor jórészt csupán az uralkodó osztályok egyes csoportjai, a kiegyezés alapján álló kormánypárt és a 48-as vagy 49-es elveket hangoztató ellenzék közötti közjogi vitákat jelentette, amelyek a tőkés társadalmi-gazdasági rend alapjait nem veszélyeztették. Ezért a Btk. pl. az alkotmány, a törvény, a hatóságok stb. ellen nyilvánosan, szóval vagy sajtó utján elkövetett izgatást eléggé enyhe büntetéssel /államfogház/fenyegeti. Igen jellemző azonban, hogy a tőkések érdekében - bár a magánosok elleni erőszak büncselekményének tényállásai közé mintegy elrejtve - a Csemegi-kódex /177.§/ a munkások megmozdulásait, valamint a béremelési követeléseket, a sztrájkok szervezését, a sztrájkőrség müködését stb. bizonyos esetekben a büntetőjog eszközeivel kivánja akadályozni és megtorolni.

Az 1843-as javaslat és a Btk. közötti főbb különbségek

A Csemegi-féle Btk. több tekintetben jelentősen különbözik az 1843-as javaslattól. A főbb eltérések: a Deák-féle javaslat csak büntetteket és kihágásokat ismer, a Btk. viszont

- mint arra a későbbiek során részletesebbenkitérünk - a büntetendő cselekmények hármas felosztását /büntett, vétség, kihágás/ fogadja el. Továbbá a Csemegi-kódex, szemben a 43-as javaslattal, megtartja a halálbüntetést; az egyes büntetendő cselekményeknél meghatározza a kiszabható büntetés minimumát is, mig a Deák-féle javaslat a büntetési tételeknek csak a maximumait állapitja meg, a büntetés alsó határát a birói megitélésre bizza, mert "határoztassék meg bármi csekély minimum, mégis nem ritkán olyatén esetek fordulhatnak elő, melyekre a büntetést még a minimum alá is parancsolja szállitani a méltányosság" - fejti ki az országos választmány jegyzőkönyve. Az 1843. évi tervezet büntetési nemei között a "birói megdorgálás" is szerepel, Csemeginél azonban ezzel a büntetéssel nem találkozunk.

A Btk. szerkezete

A büntetőkódex általános és különös részre tagolódik. Az <u>általános rész</u>, "Általános határozatok" cim alatt - 9 fejezetben 125. §-t tartalmazva - mindenekelőtt a bevezető intézkedéseket, azután a törvény területi és személyi hatályát tárgyalja, majd részletesen foglalkozik a büntetések fajtáinak meghatározásával, taglalja továbbá a kisérlet, a részesség, a szándék és a gondatlanság fogalmát, majd a beszámitást kizáró vagy enyhitő okokat /öntudatlan állapot, elmezavar, erő, fenyegetés; jogos védelem stb./, valamint a bünhalmazat kérdését; az általános rész a bünvádi eljárás meginditását és a büntetés végrehajtását kizáró okok tárgyalásával zárul. Ezeknek a fogalmaknak a vizsgálatára még visszatérünk.

A <u>különös rész</u> pedig "A büntettek és vétségek nemeiről és azok büntetéséről" cimfelirattal az egyes büntetendő cselekmények törvényi tényállásait, ezek minősitett alakzatait és a bünelkövetőkre a törvény által megállapitott büntetési tételeket foglalja magában. /A különös rész 43 fejezetben 361 §-t tartalmaz; az egész Btk., tehát az általános éa a különös rész együttesen 486 §-ból áll./

A büntetendő cselekmények osztályozása a Btk-ban

Mint emlitettük, a magyar burzsoá büntetőjog a büntetendő cselekményeknek a francia jogból eredő hármas felosztását fogadta el. A büntettek, a vétségek és a kihágások közötti differenciálást elsősorban az ezekre kiszabható, illetve kiszabott büntetések különbségére alapitja. Igy <u>büntettnek</u> azokat a szándékosan elkövetett sulyos delictumokat tekinti, amelyeket <u>a törvény</u> büntettnek nevez és a <u>biróság</u> halál, vagy bármily tartalmu fegyház, börtön vagy 5 évet meghaladó államfogház büntetéssel sujt. <u>Vétségek</u> azok a közepes sulyu, akár szándékos, akár gondatlan cselekmények, amelyeket a <u>törvény</u> ilyenekként jelöl meg és amelyekre a <u>biróság</u> bármilyen tartalmu fogházat, pénzbüntetést vagy 5 éven aluli államfogházat szab ki.

Hangsulyozni kivánjuk, hogy annak eldöntésénél, vajon valamely cselekmény büntettet vagy vétséget képez-e, a francia rendszertől eltérően, nem a büntető törvényben megállapitott büntetési tétel az irányadó, hanem a biróság által kiszabott konkrét büntetés. Igy pl. 50 forintot meghaladó érték ellopása a Btk. szerint /334.§/ büntettet képez és börtönnel büntetendő; ha azonban az enyhitő körülményekre tekintettel a biróság fogházat, vagyis vétségi büntetést szab ki, maga az elkövetett cselekmény is vétséggé minősül. A büntettnek a biró által vétséggé történő átminősitését, mintegy lefokozását <u>korrekcionalizációnak</u> nevezzük. A Csemegi-kódexben a korrekcionalizáció általában a kisérlet, a bünsegités /bünsegédek/ és a nyomatékos enyhitő körülmények eseteiben kerül alkalmazásra.

Ami végül a büntetendő cselekmények harmadik kategóriáját, a <u>kihágásokat</u> illeti, ezek olyan csekélyebb jogszabálysértések, amelyeket törvény, miniszteri rendelet vagy helyhatósági szabályrendelet kihágásnak nevez és amelyek elzárással vagy 300 forintot meg nem haladó pénzbüntetéssel büntetendők. A kihágásokra vonatkozó rendelkezéseket nem a Csemegi-kódex tartalmazza, hanem azokat külön törvény: az <u>1879: évi XL. tc.</u>, "a magyar büntető törvénykönyv a kihágásokról" foglalja össze.

A Btk. büntetési rendszere

A magyar burzsoá büntetőkódex a főbüntetés három fajtáját ismeri, ezek: a halálbüntetés, a szabadságvesztés és a pénzbüntetés.

A halálbüntetést a Btk. szük térre szoritja, annak kiszabását csupán két büncselekmény-kategóriában engedi meg: a felségsértés bizonyos alakzatainál /a király meggyilkolása vagy szándékos megölése, illetve a cselekmények kisérlete miatt/, és a bevégzett gyilkosság, vagyis embernek előre megfontolt szándékból /praemeditatio/ történt megölése miatt. Azonban ekkor sem tekinthető a halálbüntetés abszolut büntetésnek, mert enyhitő körülmények fennforgásánál maga a biróság életfogytiglani, rendkivüli enyhitő körülmények esetében pedig 15 évi fegyházzal helyettesitheti azt. Arra pedig, aki 20. életévét még nem haladta meg, halálbüntetés nem szabható ki. Egyébként a jogerős halálos itéletet is csak akkor lehet végrehajtani, ha az államfő az igazságszolgáltatásnak szabad folyást enged, vagyis nem él a kegyelmezés jogával. A végrehajtás zárt helyen, kötél által történik. A törvényjavaslat eredetileg guillotine-nal /gijotin/ kivánta végrehajtani, de ezt a törvényhozás, nyilván a francia polgári forradalom félelmetes emléke miatt, nem fogadta el.

A szabadságvesztés büntetésnek, amely a büntetési fajták között domináló szerepet tölt be, négyféle neme található a Csemegi-kódexben: fegyház, börtön, államfogház, fogház. /Az ezekre elitéltek elnevezése, a büntetési nemek fenti sorrendjében: fegyenc, rab, államfogoly, fogoly./ A fegyház vagy életfogytig tart, vagy határozott időtartamu, 2 évtől 15 évig terjedhet, a börtön 6 hónaptól 10 évig, a fogház 1 naptól 5 évig, az államfogház pedig, amely nem számit custodia dehonesta-nak, 1 naptól 15 évig terjedően szabható ki. Államfogházat csak párviadal és bizonyos politikai büncselekmények miatt - tehát általában az uralkodó osztály tagjaira - lehetett kiszabni. Az államfogoly munkára nem kényszerithető, szabadságában áll azonban valamely, az intézet viszonyainak megfelelő és saját maga

által választott munkával foglalkozni; továbbá saját ruházatát viselheti, önmagát élelmezheti. Tulajdonképp az államfogház nem is volt igazi szabadságvesztés, inkább csak az aktiv politikai és társadalmi életből való kikapcsolás. Erre mutat egy későbbi részletrendelkezés is, amely az államfogház jellegét komolyabbá kivánta tenni, s elrendelte, hogy az államfoglyok nem fogadhatnak nő-látogatókat /mások szabadon látogathatták őket/, és fejenként napi egy liter bornál többet nem hozathatnak be maguknak.

Általában az életfogytig tartó fegyházat is időleges jellegüvé tette a Btk. azáltal, hogy rendelkezése szerint a jó magaviseletü fegyenceket 15 év kitöltése után az igazságügyminiszter a feltételes szabadságra bocsátás kedvezményében részesitheti, az elitélt saját kérelmére és a felügyelő bizottság javaslatára. Az előirt feltételek esetén az egyéb szabadságvesztésre itéltek is, ha büntetésük háromnegyed részét kiállották, szintén feltételes szabadságra bocsáthatók.

A pénzbüntetés, akár mint fő-, akár mint mellékbüntetés, 1 forinttól 4000 forintig szabható ki.

A törvény minden egyes büntetendő cselekményre külön meghatározza a büntetési tételek legmagasabb és legkisebb mértékét, lehetővé teszi azonban, hogy a törvényileg megállapitott minimum rendkivüli esetekben ne kösse meg a biró kezét. A Btk. 66. §-a a kisérlet, a 72. § a bünsegédek esetében, a 92. § pedig a nyomatékos vagy igen nagy számu enyhitő körülmények fennforgásánál módot ad arra, hogy a biróság indokolt esetben fegyház helyett börtönt, börtön helyett fogházat, ez utóbbi helyett pedig pénzbüntetést mondjon ki, ezek legkisebb tartamáig, illetve mértékéig is leszállva. A továbbiakban, az enyhitő körülmények tárgyalása során, erre még visszatérünk.

A Btk. büntetési rendszeréhez tartozik, hogy különösen a szabadságvesztéshez, mint főbüntetéshez járulóan, a törvény által meghatározott esetekben és feltételek mellett, az alábbi mellékbüntetések kimondására kerülhet sor: pénzmellékbüntetés, hivatalvesztés, a polgári jogok gyakorlatának felfüggesztése, a bünelkövetési eszközök elkobzása, végül valamely büntett

miatt elitélt külföldinek az országból való kitiltása örökre, vagy határozott időre.

Egyéb büntetőjogi fogalmak a Btk. általános részében

A büntetések nemeinek meghatározása után a Btk. általános része egy sor további büntetőjogi fogalmat tárgyal:

A kisérlet az a cselekmény, amellyel a szándékolt büntett vagy vétség véghezvitele megkezdődött, de nem fejeződött be. A büntett kisérlete minden esetben büntetendő, a vétségé csak olyan cselekményeknél, ahol azt a Btk. különös része kifejezetten kimondja. A kisérlet enyhébb büntetést von maga után, mint a véghezvitt büntett vagy vétség. /Kisérletet csak szándékosan lehet elkövetni, a kisérlet és a gondatlanság ugyanis egymást kizáró fogalmak./

A részesség: több személynek szándékos közremüködése valamely büntetendő cselekmény elkövetésére. A Btk. a részeseknek három fajtáját ismeri: a felbujtót, a bünsegédet és a tetteseket. Felbujtó az, aki más egyént büntett vagy vétség elkövetésére rábir; a bünsegéd pedig, aki a tettesnek a büncselekmény elkövetéséhez szándékosan /tudatosan/, bármily módon segitséget nyujt. /A törvény a bünsegités különféle módozatait részletesen felsorolja./ A Btk. szerint /70.§/ tetteseknek - a Kuria döntvénye /XXVI. 106.sz./ szóhasználata szerint pedig tettestársaknak - azok tekintendők, akik a büncselekményt együtt vagy közösen követik el /"a tettes akarat mindegyikükben megvolt és ezen felül mindegyikük tettesi cselekedetet is hajtott végre" - állapitja meg a Kuria emlitett döntvénye/.

A szándék és a gondatlanság fogalmát az általános rész nem részletezi, csupán azt állapitja meg, hogy büntettet csak szándékosan lehet elkövetni; a főszabály a vétségnél is ugyanaz, de itt kivételt képez az az eset, amikor a gondatlanságból /culpa/ elkövetett valamely konkrét cselekményt a törvény különös része vétségnek nyilvánit.

A beszámitást kizáró vagy enyhitő okok közül az alábbiakat emlitjük meg: kizárja a cselekmény beszámithatóságát az öntudatlan állapot, az elmezavar, ellenállhatatlan erő, másrészt az el nem háritható fenyegetés, valamint a jogos védelem. /Jogos védelem az, amely akár a megtámadottnak, akár másnak a személye vagy vagyona ellen intézett, illetve azt fenyegető jogtalan és közvetlen támadás elháritására szükséges. /Nem büntethető a jogos védelem határainak félelemből, ijedtségből, vagy megzavarodásból származó tulhágása sem.

Egyáltalán nem inditható bünvádi eljárás az ellen, aki életének 12. évét még nem töltötte be; ha ezt a kort tulhaladta, de 16. évét még nem érte el, csak akkor nem esik büntetés alá, ha még nem rendelkezik a cselekménye bünösségének felismeréséhez szükséges belátással. Nem itélhető halálra vagy életfogytig tartó fegyházra, hanem csak a törvényben megállapitott enyhébb büntetésre az, aki a büntett elkövetésének idején életének 20. évét még nem haladta tul.

Az általános rész e fejezetében szerepel az enyhitő körülményekről szóló, már emlitett 92. §, amelyet a Csemegi-kódex egyébként eléggé merev, s olykor tulszigoru büntetési tételei folytán a birói gyakorlat sürün alkalmazott. A 92. § lehetővé teszi, hogy abban az esetben, ha az enyhitő körülmények annyira nyomatékosak vagy olyan nagyszámuak, hogy a cselekményre meghatározott büntetés legkisebb mértéke is /pl. rablásnál 5 évi fegyház a minimum/ aránytalanul súlyos lenne, a biró az illető büntetési nem legkisebb mértékéig /tehát a fegyház, mint büntetési nem minimumáig, azaz 2 évig/ is leszállhat. Ha azonban még ez a büntetés is túlszigorú volna, határozott tartamu fegyház helyett börtön, börtön helyett fogház, ez utóbbi helyett pedig pénzbüntetés szabható ki, leszállva ezeknek a büntetési nemeknek a legkisebb mértékéig. /A fenti példa esetében tehát 5 évi fegyház helyett 6 havi börtönt lehet megállapitani, minthogy - amint az előbbiekben láttuk - a Btk. szerint a börtönbüntetés minimuma 6 hónap./ Halálbüntetés helyett azonban 15 évi, életfogytig tartó fegyház helyett pedig 10 évi fegyháznál kisebb büntetést a 92.§ alkalmazása esetén sem szabhat ki a biróság.

A bünhalmazatnak két tipusát határozza meg a kódex. Az egyik az, amikor az elkövetett cselekmény a Btk. több rendelkezését sérti, vagyis ha a tettes egyetlen cselekményével több büncselekmény törvényi tényállását valósitja meg /alaki bünhalmazat/, pl. egy lövéssel több személyt megöl, vagy pl. egyet megöl, másikat megsebesiti;vagy:nővérévelerőszakkal közösül;vagy: egy kifejezéssel több embert rágalmaz. Alaki halmazat esetében a törvénynek az a rendelkezése alkalmazandó, amely a sályosabb büntetést állapitja meg.

A bünhalmazat másik tipusa akkor valósul meg, ha ugyanaz a személy több büntetendő cselekményt, vagy ugyanazt a büncselekményt több izben követte el /anyagi bünhalmazat/. Ekkor az egyes cselekményekre együttvéve egy összbüntetést kell kiszabni. - Megjegyezzük, hogy a Btk. nem használja az "alaki", illetve az "anyagi" bünhalmazat kifejezéseket; ezek a jogtudomány terminus technikusai a szóban levő fogalmak jelölésére.

A törvény részletesen megállapitja a büntetés kiszabásának a bünhalmazat esetén alkalmazandó, eléggé bonyolult szabályait, ezeknek taglalására nem kivánunk kitérni.

A Btk. általános része végül a bünvádi eljárás meginditását és a jogerős büntetés végrehajtását kizáró okokat - a bünös halála, a királyi kegyelem és az elévülés - tételesen felsorolja és részletezi.

Ami az elévülést illeti: a bünvádi eljárás meginditása tekintetében az elévülési idő maximuma büntetteknél husz év /a törvény által halállal vagy életfogytig tartó fegyházzal fenyegetett cselekményekre/. A törvényi büntetési tételek arányában csökken az elévülési idő; alsó határa öt év /ha a törvény a büntettre öt évi szabadságvesztésnél kisebb büntetést állapit meg/. Vétségekre a bünvádi eljárás meginditása egységesen három év alatt évül el. - Az elévülés az elkövetés napjával veszi kezdetét.

A büntetés végrehajtására vonatkozóan büntettek esetén az elévülési idő felső határa huszonöt év, minimum pedig tiz év, a birói itéletben kiszabott büntetés súlyától függően. Vétségeknél az elévülés öt év. - Az elévülés azon a napon kezdődik,

amelyen az itélet jogerőre emelkedett, /illetve amelyen az elitélt szökése a büntetés végrehajtását félbeszakitotta/.

A fentiekben röviden áttekintett büntetőjogi fogalmaknak a Btk. általános része idevonatkozó szakaszaiban található megvilágitása, kifejtése nélkülözhetetlen feltétele volt annak, hogy a konkrét ügyekben a biróságok - legalábbis elvben - a törvénynek megfelelően, de rugalmasan és árnyaltan alkalmazhassák azokat a rendelkezéseket, amelyeket az egyes büncselekményekre, azok elbirálására a Btk. különös része tartalmaz.

Az egyes büncselekményi kategóriák a Btk. különös részében

Ami magát a Btk. különös részét illeti - a kódex szerkezetének rövid vázolásakor már utaltunk rá - az a büntetendő cselekmények, az egyes büntettek és vétségek ismérveit, törvényi tényállásait s e cselekményekre a törvény által meghatározott büntetési tételeket foglalja magába.

A kapitalista vagy kapitalizálódó országok régebbi büntetőtörvénykönyveinek különös része két nagy csoportra: az egyén elleni, illetve az állam /és a társadalom/ elleni cselekményekre osztja, s ebben a sorrendben tárgyalja a büntetendő cselekményeket, Az 1843. évi magyar javaslat is ezt a sorrendet fogadja el.

A fenti szerkezeti beosztást Anselm Feuerbach német büntetőjogász, a bajor büntetőtörvénykönyv /Strafgesetzbuch für das Königreich Bayern/ 1813-ban megjelent s még ugyanazon évben törvényerőre emelt javaslatának kodifikátora alapozta meg azzal az elméletével, amely szerint a jog mindig vagy az egyes állampolgárt vagy magát az államot illeti meg, s ennélfogva bármely bünös magatartás, tárgyát illetően, csakis vagy az egyén vagy az állam ellen irányulhat.

Az 1878: V. tc. nem követi az emlitett rendszert, hanem először az állam és annak alapintézményei /ez nem a kódex szó-

használata/, ezután az egyén ellen irányuló, majd az egyéb, különféle jellegü büncselekményeket veszi tárgyalás alá. Nagyobb átfogóbb kategóriákba nem csoportositja a cselekményeket, ezek logikai sorrendje sem mindig kifogástalan a Btk.-ban. A törvény indokolása szerint "a büntetendő cselekmények osztályozására nézve, a cselekmények rokonságának irányadó tekintetén felül, kiválólag a gyakorlati célszerüség tartatott szem előtt." Azonban"a cselekmények rokonságának" szempontja sem jut mindig érvényre. Olykor a Btk. a rokon jellegü cselekményeket is elválasztja egymástól, máskor pedig elütő természetüeket helyez egymás mellé.

A dualizmuskori büntetőjog-tudomány a Btk. különös részében foglalt cselekményeket csoportositva, azoknak többnyire az alábbi négy nagy kategóriáját emeli ki: a politikai büncselekmények, /magábana Btk.-ban ezzel a fogalommal nem találkozunk/; a magánosok elleni, továbbá a közveszélyü cselekmények, végül a hivatali büntettek és vétségek.

Szorosabb értelemben vett politikai büncselekmények a korabeli jogtudomány szerint:

a felségsértés; a király és a királyi ház tagjainak bántalmazása, sértése; a hütlenség s a lázadás.

A felségsértés büntette támadhat a király élete, testi épsége, személyének szabadsága, a trónöröklés törvényes rendje stb. ellen;de irányulhat az állam alkotmányának, továbbá a Horvát-Szlavon-országokkal, valamint Ausztriával fennálló kapcsolatoknak /kiegyezés/ erőszakkal történő megváltoztatására. Felségsértést képez az a cselekmény is, amely a magyar állam vagy az osztrák-magyar monarchia másik állama területét vagy annak egy részét erőszakkal idegen uralom alá akarja juttatni. A felségsértés büntetése, a királynak életétől megfosztása vagy annak kisérlete esetén: halál; egyéb esetekben pedig különböző tartamu fegyház, illetve államfogház.

Nem tartozik a felségsértés kategóriájába, hanem önálló büncselekmény a király, a királyi ház tagjainak bántalmazása, és a király megsértése.

A hütlenség büntettét valósitja meg valamely külhatalom

kormányával való, ellenséges célu szövetkezés; továbbá a kémkedés; az ellenséges haderőnek történő segitségnyujtásstb. A hütlenséget magyar honos /de osztrák állampolgár is/ követheti el. Büntetése fegyház.

A lázadás olyan csoportosulás, amely az országgyülés,vagy annak valamely bizottsága, vagy a kormány müködésének erőszakkal vagy veszélyes fenyegetéssel való akadályozására, illetve befolyásolására irányul. Lázadást képez valamely társadalmi osztály, nemzetiség vagy hitfelekezet fegyveres megtámadására irányuló csoportosulás is. - A lázadás büntetése általában államfogház, de ha rablással, gyujtogatással stb. jár együtt, akkor fegyház.

Tágabb értelemben a politikai büncselekmények közé számitják a hatóságok, országgyülési tagok vagy hatósági közegek elleni erőszakot, továbbá az alkotmány, a törvény, a hatóságok stb. elleni izgatást is. -

A polgári szabadságjogok ellen elkövetett alábbi cselekményeket rendeli büntetni a különös rész:

a választójog, a vallás szabad gyakorlata, a személyes szabadság, a házjog, továbbá a levél- és a távirdatitok megsértése közhivatalnok vagy magánszemély által; a titok tiltott felfedése. -

A magánember, a közhivatalnok, valamint hatóság vagy más állami szerv becsülete ellen elkövetett vétségek: a rágalmazás és a becsületsértés, fogházzal és pénzbüntetéssel sujtandók.

A Btk. által pönalizált számos más büncselekmény közül a továbbiakban csak néhány kategóriát kivánunk megemliteni.

Az ember élete, valamint testi épsége ellen irányuló cselekmények:

Ezek közé tartozik a gyilkosság /embernek előre megfontolt szándékból történt megölése/, büntetése halál; a szándékos emberölés/10-15 évig terjedhető fegyház/. Ilyen cselekmény valakinek saját kivánságára történő megölése is; valamint az un. amerikai párbaj, azaz két személy kölcsönös megegyezése az iránt, hogy előre meghatározott módon, sorshúzástól teszik függővé, melyik kövessen el közülük öngyilkosságot, s ha a

cselekmény folytán a halál nem következett be, a büntetés mindkét félre 5 évig, halál esetén az életben maradottra 5-10 évig terjedhető államfogház; továbbá az öngyilkosságra való rábirás; a gyermekölés /házasságon kivül született gyermeknek az anya által szülés alatt vagy közvetlen utána történő szándékos megölése/; a méhmagzat elhajtása vagy megölése; a gyermekkitétel /járatlan helyre/; a gondatlanságból elkövetett emberölés.

Külön büncselekményt képez egyrészt a párviadal, másrészt a testi sértés /súlyos testi sértés büntette, ha a sérülés, ill. betegség 20 napon túl, vétsége, ha 8-20 nap között, s könnyü testi sértés, ha 8 napon belül gyógyul/.

A vagyon elleni büncselekmények:

A lopás /klasszikus jogászi meghatározása a kódexben /333.§/: "Aki idegen ingó dolgot másnak birtokából vagy birlatából annak beleegyezése nélkül, azon célból vesz el, hogy azt jogtalanul eltulajdonitsa, lopást követ el"; a rablás és zsarolás, a sikkasztás, zártörés és hütlen kezelés, a jogtalan elsajátitás /talált dolgot a tettes nem ad át a hatóságnak, vagy az elvesztőnek, hanem magának tartja meg/; az orgazdaság és a bünpártolás; a csalás; a csalárd és vétkes bukás; továbbá szándékosan és jogtalanul más vagyonának megrongálása.

A közveszélyü büncselekmények:

Ezek a cselekmények az egyén élete, testi épsége, vagyona ellen egyaránt irányulnak, de nem csupán egyes személyeket, hanem sokakat veszélyeztetnek. Közéjük számitható a gyujtogatás is, mert több ember vagyonát, sőt életét teszi ki veszélynek. A közveszélyü büncselekmények közül általában a legnagyobb súlyuak: a vizáradás okozása, valamint a vaspályák /sinek, váltók stb./, hajók, távirdák megrongálása. A közveszélyü büncselekményekre, ha azok komoly következményekkel járnak, sulyos fegyházbüntetést kell kiszabni.

A különös rész, sorrendben utolsóként, a hivatali és ügyvédi büntettekről és vétségekről rendelkezik. Elkövetési módok: a közhivatalnok a kezeire bizott pénzt elsikkasztja, vagy hivatali müködéséért a felektől ajándékot követel vagy elfogad /megvesztegetés/; a hivatali hatalommal visszaél stb. A biró-

ra, vizsgálóbiróra, esküdtszéki tagra szintén hasonló rendelkezések vonatkoznak. - Az az ügyvéd pedig, aki ügyfelének beleegyezése nélkül az ellenfél képviseletét elvállalja, vagy - megvesztegetve - ügyfele ártalmára jár el, az ügyvédi büntett vagy vétség törvényi tényállását valósitja meg.

A fentiek során nem volt célunk, hogy a különös rész által meghatározott büntetendő cselekményeket, azok minősitett eseteit s elbirálásuk szabályait, valamint az egyes cselekményekre kiszabható büntetéseket részleteiben elemezzük. Csupán egész röviden némi áttekintést kivántunk nyujtani a Csemegi-kódexben szabályozott néhány olyan főbb büncselekményi kategóriáról, amelyeknek legalább vázlatos megismertetését a feudális-kori, majd pedig - a későbbi évekre - a szocialista büntetőjogban megállapitott büncselekményekkel való bizonyos összevetés lehetővé tétele érdekében jogtörténeti szempontból lényegesnek tekinthetjük. -

Néhány szóban meg kell végül emlékeznünk arról, hogy a Btk eléggé bonyolult rendelkezéseinek alapos elsajátitása és gyakorlati alkalmazása nem kis feladatot rótt a birákra, de egyben határozott könnyebbséget is hozott számukra, hiszen eddig büntető kódex nélkül, régi, elszórtan található büntetőjogszabályokra, sőt a szokásjogra /pl. Pauler emlitett könyve/ támaszkodva itélkeztek. - A Csemegi-kódex általános és különös része egyes passzusainak további, részletes magyarázatában, értelmezésében s a Btk-n alapuló, uj büntetőitélkezési gyakorlat kialakitásában nagy felelősség hárult a Kuriára, amely főleg a különböző problémák megoldására alkotott döntvényekkel /ezek jelentőségét nem rontja le, hogy közöttük néha egymástól eltérő, vagy éppen egymásnak ellentmondó állásfoglalásokkal is találkozunk/, országosan igyekezett kialakitani a büntetőbiróságok itélkezésének lehető egyöntetüségét.

A Btk.értékelése

A liberális kapitalizmus időszakában keletkezett burzsoá büntetőtörvénykönyvünk, a Csemegi-kódex, a már életbelépése idején is letűnőben levő büntetőjogi irányzat, az un. klasszikus vagy dogmatikus büntetőjogi iskola jegyeit viseli magán. Ez az irányzat mindenekelőtt a repressziót, a megtorlást tekinti a büntetőjog vezérelvének, kevéssé fordit figyelmet a megelőzésre. Nem tartja lényegesnek a tettes egyéniségének a vizsgálatát, s figyelmen kivül hagyja azt a tényt, hogy a bünöselekmény - társadalmi jelenség. A büntetendő cselekményeket lényegében mint elvont jogi jelenségeket kezeli; álláspontja szerint azért kell büntetni, hogy "helyreállitsuk a bünöselekmény által megbontott jogi egyensulyt." Éppen ezért a dogmatikus iskola a fő sulyt a büntetőjogi fogalmak szabatos meghatározására, a jogászi szabatosságra helyezi s ezzel elősegiti a büntetőjog osztályjellegének leplezését is. Kétségtelen azonban, hogy a szabatosság, a büntetőjogi fogalmak preciz jogászi meghatározása szempontjából a Csemegi-kódex egyike a mult század legjobban megfogalmazott büntető törvénykönyveinek és e tekintetben felülmulja nyugat-európai mintaképeit, igy az 1871. évi német Btk-t is. De az élettől gyakran elszakadó, tulzásba vitt jogászi pedantéria, az erős jogásziasság, a tulságos komplikáltság oda vezetett, hogy a magyar burzsoá Btk. szinte csak a szakemberek számára volt érthető, csupán ők tudtak eligazodni annak - a dolgozó nép számára áttekinthetetlen - jogi labirintusaiban.

A Btk. a magyar jogrendszerek történetében, az időrendet tekintve a büntetőjog első kódexe. Az 1878: V. tc., a Csemegi-kódex létrejötte tehát nagy horderejü tény volt, s a magyar büntetőjog addigi kodifikálatlan állapotához képest természetszerüleg komoly haladásként értékelhető.

Ezt a nem lebecsülendő jogászi alkotást azonban, amely számos liberális vonást is magán visel és amelynek szakmai szempontból kétségkivül vannak jelentős értékei, egyértelmüen aligha sorolhatnánk progressziv jogi hagyományaink közé. Nemcsak azért, mert az 1843. évi javaslathoz viszonyitva nem egy kérdésben

visszalépést jelent, hanem azért sem, mivel saját korához, annak gazdasági, politikai viszonyaihoz, különösen pedig a társadalmi haladás igényeihez képest nem, vagy alig hoz továbblépést s nem mutat előre, sőt - mint arra már utaltunk - olykor kifejezetten retrográd szemléletet is tükröz.

Mindennek viszont az a magyarázata, hogy abban az időben a Btk. fő célkitüzése - szemben a francia forradalom emlitett büntetőkódexével vagy a mi 43-as javaslatunkkal - már nem az volt, hogy a kialakuló polgári, burzsoá viszonyokat a feudális rendszerrel és maradványaival szemben erősitse meg. A jogalkotó ekkor már azt tekintette a büntetőtörvény alapvető céljának, hogy - szolgálva a tőkés termelés viszonylag gyors kibontakozását is - a kiegyezés utáni feudálkapitalista rendszert védelmezze s e korszak tőkés és nagybirtokos uralkodó osztályainak kompromisszumos hatalmát, amelyet a törvény meghozatala idején épp Tisza Kálmán kormánya reprezentált, a büntetőjog szükségesnek vélt eszközeivel biztositsa a feltörni készülő munkásosztállya , az elnyomott parasztsággá és a nemzetiségekkel szemben. Ugyanakkor pedig büntetőjogi gátat emeljen minden olyan határozottabb törekvés, megmozdulás ellen, amelyek a kiegyezést, az osztrák-magyar közjogi kapcsolatokat valóban veszélyeztetnék, vagy a királyság, illetve a Habsburg uralkodóház ellen irányulnak.

2. Az 1879. évi XL. tc., a kihágási kódex

Emlitést tettünk már arról, hogy a kihágásokra vonatkozó büntető rendelkezéseket külön törvény, az 1879: XL. tc., a magyar büntetőrövénykönyv a kihágásokról, tartalmazza.

A kihágási büntetőtörvénykönyv /Kbtk./, amelynek tervezetét szintén Csemegi Károly készitette- a Btk-hoz hasonlóan - két részből áll. Az általános rész /Általános határozatok/ meghatározza a kihágást képező cselekmények fogalmát, a kihágási jogszabályok területi és személyi hatályát, az alkalmazható büntetések rendszerét, fajtáit stb. A különös rész /A kihágá-

sok nemeiről és azok büntetéséről/ a kihágások tiz féle nemét /az állam, a hatóságok, a vallás elleni, a családi állás, a közbiztonság, a közrend és közszemérem, a tulajdon elleni kihágások stb./ és az ezekre kiszabható büntetéseket állapitja meg. A Kbtk. összesen 145. §-ból áll.

Kihágást - szemben a büntettel és a vétséggel - nemcsak törvényben, hanem miniszteri rendeletben, sőt helyhatósági szabályrendeletben is lehetett megállapitani. A büntettől és a vétségtől még élesebben megkülönbözteti a kihágást, hogy az utóbbi miatt történt elmarasztalás nem került bele a bünügyi nyilvántartóba, a kihágásért elitélt tehát nem lett büntett előéletü. A mai szabálysértéssel szembeállitva viszont az az érdemi különbség, hogy kihágásért szabadságvesztés büntetés is kiszabható volt, sőt a pénzbüntetést, behajthatatlanság esetén, szabadságvesztésre lehetett átváltoztatni. A kihágások elkövetőinek büntetése: elzárás és pénzbüntetés; ez utóbbi az elzáráshoz járuló mellékbüntetésként is alkalmazható. Az elzárás legrövidebb tartama három óra, rendes maximuma pedig a törvényben meghatározott kihágások esetén két hónap /a rendeletben, illetve szabályrendeletben konstituált kihágásokra a maximum ennél lényegesen kevesebb./Az elzárásbüntetés - a kihágási kódex szerint - közigazgatási hatósági fogházban, későbbi rendelkezések szerint pedig a birósági fogházakban, lehetőleg magánzárkában hajtandó végre. Az elzárásra itélt önmagát élelmezheti és - bizonyos kivételektől eltekintve - munkára nem kényszerithető.

Ha az enyhitő körülmények tulnyomóak, az elzárás helyett is pénzbüntetés állapitható meg; a behajthatatlan pénzbüntetés viszont elzárásra változtatható, a jogszabályban meghatározott átváltoztatási kulcs szerint. - /A pénzbüntetés legkisebb összege ötven krajcár, maximuma pedig 300 forint./

A kihágás kisérlete a kódex szerint nem büntethető /ez alól később, az un. erdei kihágások tekintetében kivételt tettek/.

A kihágások elbirálása a járásbiróság vagy a közigazgatási hatóság hatáskörébe tartozik aszerint, hogy a kihágást megállapitó jogszabály azt melyik kategóriába sorolja. A szabály-

rendeletekben megállapitott kihágás esetén mindig a közigazgatási hatóság jár el.

A Kbtk., ugyanugy, mint a Csemegi-kódex, az 1880. évi XXXVI. tc. 1. §-ának rendelkezése alapján, 1880. szeptember 1-én lépett hatályba.

III. A büntetőjog a kódexek hatálybalépésétől 1918-ig

A biró gyakorlat során hamarosan jelentkeztek a Btk. hiányosságai, fogyatékosságai. Ezért már 1888-ban megindultak a Csemegi-kódex reformjára, alapvető reviziójára irányuló kodifikációs előmunkálatok, amelyeknek eredményeként a dualizmus hátralevő időszakában mintegy tiz tervezet, illetve törvényjavaslat készült, de egyik sem emelkedett törvényerőre. Uj Btk. megalkotására az egész kapitalista korszak alatt nem került sor. E helyett ugyszólván minden uj törvényben, legtöbbször rendszertelenül, az éppen felmerülő szükségnek megfelelően, uj meg uj büntetendő eselekményeket állapitottak meg.

A számos jogszabály között kiemelkedő jelentőségü volt az 1908. évi XXXVI. tc., a büntető törvénykönyvek és a bünvádi perrendtartás módositásáról. Ez az I. büntetőnovella néven ismert, viszonylag korszerü törvény több, figyelemre méltó rendelkezést tartalmaz, igy bevezeti és részletesen szabályozza a büntetés feltételes felfüggesztésének intézményét; továbbá alapvetően megreformálja és széleskörüen kiegészíti a fiatalkoruakra vonatkozó rendelkezéseket; ezzel büntetőjogunkban kezd előtérbe kerülni a megelőzés, a bünözés elleni tervszerü védekezés feladata, valamint a büntetés tényleges alkalmazása nélküli javitás, illetve az erkölcsi jellegü büntetések eszméje is. Egyebek között kimondja a törvény, hogy az ellen a fiatalkoru ellen /12-18 év között/, akinek a cselekmény elkövetésekor a büntethetőséghez szükséges értelmi és erkölcsi fejlettsége meg volt, a biróság az alábbi intézkedéseket alkalmazhatja: dorgálás, próbára bocsátás, javitó nevelés; végül fogház vagy államfogház, de lényegesen kisebb felső határral, mint a

felnőtteknél /pl. az államfogház maximuma fiatalkoruakra 2 év/ s a szabadságvesztés a felnőttektől elkülönitve hajtandó végre. Javitóintézetek, gyermekvédelmi intézmények, egyesületek, hivatalok felállitása; továbbá a leánykereskedelem, a "kerités" büncselekményének szigoru elbirálása stb. jellemzik többek között a novellát. A "si duo faciunt idem, non est idem" /ha ketten teszik ugyanazt, az nem ugyanaz/ elvének megfelelően a törvény az általánositás helyett törekszik az egyéniesitésre, különösen a fiatalkoru elkövető személyének és körülményeinek, életviszonyainak stb. vizsgálatára. Módositja a novella a lopás, pénzhamisitás, csalás addigi, olykor merev vagy tulszigoru büntetési tételeit stb.

Az ifjuság büntetőügyeinek szabályozásával néhány év mulva ismét foglalkozik a törvényhozás. Az 1913: VII. tc-vel felállitják a fiatalkoruak biróságát, rendelkeznek ezen uj birói fórum előtti eljárásról, a fiatalkoruakra kiszabható, árnyalt büntetésekről s azok végrehajtásáról stb.

Az I. büntetőnovellával és a fiatalkoruak biróságáról szóló, emlitett jogszabállyal ellentétben az 1912: LXIII. tc., a háboru esetére vonatkozó kivételes intézkedésekről szóló törvény II. fejezete viszont retrográd irányban módositja és egészíti ki a Btk-t, a háboru vagy a háborus veszély miatt elrendelt katonai előkészületek érdekében. Igen szigoruan, öt évig terjedhető fegyházzal rendeli büntetni a hadviselés érdekeibe ütköző sztrájkot és sztrájkra való felhivást, ugyanilyen sulyos büntetéssel fenyegeti a kormány által e törvény felhatalmazása alapján bevezethető sajtócenzura rendelkezéseinek megszegését. Felhatalmazást ad a kormánynak az esküdtbiróságok hatáskörének szükitésére, sőt működésük felfüggesztésére is; továbbá arra, hogy - többek között - a hütlenség és a lázadás büncselekményére statáriumot hirdessen. A kivételes hatalomról szóló törvény számos más büntető rendelkezése is az osztályharc és a nemzetközi helyzet kiéleződéséről tanuskodik.

A haladó erők növekedésére mutatnak a király megsértéséről és a királyság intézményének megtámadásáról szóló törvények /1913: évi XXXIV. tc./ azon rendelkezései, amelyek a köztársasági propaganda és mozgalom elnyomását célozzák.

A közveszélyes munkakerülők megbüntetéséről intézkedő törvény /1913: XXI. tc./ új büntetési nemet is rendszeresit, a dologházat, amely határozatlan időtartamu büntetés, de egy évnél rövidebb és öt évnél hosszabb nem lehet. A törvény szerint a biróság dologházba utalhatja a munkakerülőt, ha munkára nevelése és rendes életmódhoz való szoktatása végett szükségesnek tartja. Ezzel a büntetési lehetőséggel azonban ritkán élt a birói gyakorlat.

A dualizmus korának büntető jogszabályai közül emlitést érdemelnek még az 1914: XIV. tc., a sajtótörvény büntetőjogi vonatkozásu rendelkezései, valamint a becsület védelméről szóló törvény /1914: XLI. tc./. Ami a sajtótörvényt illeti, ennek büntető szakaszai a sajtó utján elkövetett cselekmények és az azok miatt történő felelősségre vonás részletes szabályozását tartalmazzák. E szabályok több tekintetben eltérnek a Btk. általános elveitől. Igy pl. a sajtó-büncselekmények esetén a fokozatos felelősség elve érvényesül, - mint azt már az 1848. évi sajtótörvénynél is láttuk - vagyis elsősorban a szerzőt /illetőleg a közzétevőt/ kell ugyan felelősségre vonni, de ha ez nem lehetséges, akkor sorrendben a szerkesztő, majd a kiadó felel; amennyiben ezek egyike sem lenne felelősségre vonható, a nyomdatulajdonos ellen kell eljárást inditani.

A fokozatos felelősség, amely az 1831. évi belga alkotmány nyomán rövidesen Európa számos államának jogrendszerében meghonosodott, nem áll összhangban az általános büntetőjogi felelősség szabályaival. Ez a speciális felelősségi rendszer is több felelőst ismer ugyan, de közülük - meghatározott fokozat, sorrend szerint - csak egyet von felelősségre.

A fokozatos felelősségre vonás egyik indoka volt, hogy ne lehessen pl. álszerzőkkel kijátszani a sajtótörvény rendelkezéseit. De a büntetőjogi felelősségnek ebben a rendszerében olyan - teljesen elfogadhatatlan - elgondolás is meghuzódik, hogy a sajtó-büncselekmény ne maradjon büntetés nélkül még azon az áron sem, ha nem a tényleges elkövetőt éri a büntetés.

A dualizmus idején /majd az ellenforradalmi időszakban is/ szinte minden uj törvényben, bármiről rendelkezett, büntetté vagy vétséggé nyilvánitották és pönalizálták az illető törvény szabályainak megszegését; igy annyi büntető "melléktörvény" keletkezett, hogy azok mennyisége meghaladta a Btk. terjedelmét.

IV. A büntetőjog az ellenforradalom államának időszakában /1919-1944/

A proletárforradalomnak külföldi imperialista csapatok segitségével történt leverése után az ellenforradalmi rendszer uralkodó osztályai ugy itélték meg, hogy a visszaszerzett hatalom biztositására, a munkásmozgalom elfojtására önmagukban már nem elégségesek a forradalom előtti módszerek, s a büntetőjog dualizmus-kori eszközei, jogszabályai. Uj jogi eszközöket kerestek tehát népelnyomó uralmuk körülbástyázása, a fasiszta jellegü, fehérterrorista rezsim ellenfeleinek letörése s ha lehet, megsemmisitése céljából. A törvénykezés terén alkalmazott, ide vonatkozó módszereket a büntetőeljárási jog tárgyalása során vázoljuk fel.

Ami az anyagi büntetőjogot illeti, mindenekelőtt az 1921. évi III. tc-t, "az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről" szóló törvényt kell kiemelnünk. Ez a jogszabály, amelyet "rendtörvény" néven emleget a korabeli szóhasználat, a kommunisták, a forradalmi munkásmozgalom ellen irányult. A Btk.-ban ugyanis nem voltak olyan rendelkezések, amelyek alapján a kommunista mozgalom harcosait, eszméinek terjesztőit a Horthy-rendszer urainak igényei szerint el lehetett volna itélni s ezért - mint arra a törvényjavaslat parlamenti előadója rámutatott - "a kommunizmus miatt" letartóztatott és bünvádi eljárás alá vont egyéneket a biróságok gyakran felmentik és szabadlábra helyezik.

Az 1921. évi III. tv. elsősorban az alábbi akövetési magatartásokat bünteti: az állam és a társadalom törvényes rendjének erőszakos felforgatására, különösen valamely társadalmi

osztály kizárólagos uralmának létesitésére irányuló mozgalom vagy szervezkedés kezdeményezése, vezetése, ily mozgalomban való tevékeny részvétel, valamint ilyen szervezkedés előmozditása, a mozgalom céljai érdekében történő izgatás, felhivás, követelés; a feljelentés elmulasztása stb.

A kezdeményezőkre és vezetőkre tizenöt évig terjedhető fegyházat, az egyszerü résztvevőkre öt évig terjedhető börtönt lehet kiszabni. A törvény 2. §-ábanfelsorolt esetekben azonban halál, illetve életfogytig tartó fegyház a büntetés felső határa.

A törvény külön szakaszban /6.§/ rendelkezik a fegyveres erő, csendőrség, államrendőrség elleni izgatás pönalizálásáról.

Súlyos büntetéssel fenyegeti az un. rendtörvény "a magyar állam és a magyar nemzet megbecsülése ellen irányuló" büncselekményeket, amelyeket ez a törvény konstituál /7. és 8.§/; ilyen cselekményekkel a Btk.-ban nem találkozunk. Megjegyezzük, hogy a 30-as években a törvény e rendelkezései alapján nemzetrágalmazás, illetve nemzetgyalázás cimén vonták büntetőjogi felelősségre pl. azokat a népi irókat, akik a tények alapján feltárták müveikben a szegényparasztság és a földmunkásság valóságos helyzetét, emberhez méltatlan, nyomoruságos életkörülményeit.

A harmincas évek elején megalkották az 1930: II. tc-t, az új katonai büntetőtörvénykönyvet /Ktbtk./. Egyik sajátos, rendkivül jellemző vonása a törvénynek, hogy külön "tiszti" becsületet" ismer el, s büntetlenséget biztosit annak a katonai egyenruhát viselő tisztnek, tisztjelöltnek, aki "a becsülete ellen más személy jelenlétében intézett jogtalan támadás folytatásának megakadályozása céljából az őt megillető fegyvert azonnal használja." /A beszámitást kizáró okok, 38.§ 3. pont./ Ezt a rendelkezést a Ktbtk. az 1855. január 15-i osztrák császári pátenssel kiadott katonai büntetőtörvénykönyvből /114.§ d/ pont/ vette át szinte szószerint - mint az indokolás mondja - a tiszti "állástekintély érdekében." /Megjegyezzük, hogy a hadsereg tisztikarára vonatkozó becsületügyi szabályzat sze-

rint a katonatiszt nemcsak jogosult, hanem egyszersmind köteles volt privilegizált "tiszti becsületét" a fenti módon is "védeni"; ennek elmulasztása un. becsületügyi eljárást vont maga után. Az emlitett fegyverhasználat miatti birósági felelősségre vonástól viszont mentesitette a tisztet az idézett törvényhely./

A Ktbtk. életbeléptetéséről és egyes más büntető rendelkezések kiegészitéséről szóló, 1930. évi III. tc. a kémtevékenység vonatkozásában intézkedik, valamint a hütlenség körébe tartozó cselekményeknek egész sor új tényállását is tartalmazza; de hamarosan törvényt hoztak a hütlenség szigorubb büntetéséről, egyes esetekre a halálbüntetést is bevezették.

A militarizálódás és a háborus feszültség fokozódása nyomán, számolva háboruba lépés lehetőségével is, a parlament megszavazta a 235. §-ból álló, igen terjedelmes, 1939: II. tc-t, az un. honvédelmi törvényt, amely a kormányt rendkivül széleskörü kivételes hatalommal ruházza fel: jogot ad a kormánynak arra, hogy a honvédelem érdekében, a fennálló törvényektől eltérő rendelkezéseket állapitson meg. A felhatalmazás alapján kibocsátott rendeleteket utólag be kell mutatni a parlament mindkét házából alakitandó, 36 tagu országos bizottságnak. A kormány a rögtönbiráskodást mind a polgári, mind a katonai biráskodás körében bármely büntettre elrendelheti.

A honvédelmi törvény 7. része büntetőrendelkezéseket tartalmaz /171-221.§/, amelyek a levente- és a hadkötelezettséggel, továbbá a hadiszállitásokkal összefüggő büncselekményeken kivül számos más cselekményre vonatkoznak, a honvédelem ellen irányuló izgatástól a gyülekezési és sajtójog korlátozásán át a sztrájk, a szabotázs stb. szigoru megtorlásáig. - A honvédelmi törvényt már egy év mulva követte "a magyar állam biztonságáról és nemzetközi érdekeit veszélyeztető egyes büncselekmények büntetéséről" szóló törvény /1940: XVIII. tc./, majd egy sor más, a háboruval kapcsolatos büntető jogszabály; ezeknek a tárgyalására nem térünk ki. - Nem hagyhatjuk azonban említés nélkül a tipikusan fasiszta jellegü jogszabályok között az 1939. évi IV. tc-t, amely az esztelen és embertelen faji ideológia alapján határozott meg büncselekményi törvényi tényállásokat.

A továbbiakban az ellenforradalmi korszaknak csupán még néhány jellemző büntetőjogi törvényalkotásáról kivánunk szólani. Ezek közé tartozik az 1920. évi XV. tc., az árdrágitó visszaélésekről, valamint az ugyanazon évi XXVI. tc., amely a vagyon, az erkölcsiség és a személyiség büntetőjogi védelméről rendelkezik. A dühöngő fehérterror idején meghozott, tartalmában egymástól eltérő két jogszabályt az kapcsolja össze, hogy mindkettőben kisért, szankcióik között visszatér a rég letünt feudális jogrendszer uriszékének testfenyitő büntetése, a botbüntetés, fiatalkoruakra pedig a vesszőbüntetés, - a Horthy-korszak törvényhozásának egyik szégyenbélyegeként. Az elsőként emlitett törvény szerint mindkét nembeli elkövetőre alkalmazható a testi fenyités, a deres; a második jogszabály tiz büncselekményre terjeszti ki a botbüntetést, azonban csak a férfinemre korlátozva, bár a törvény parlamenti tárgyalásakor - a "fajvédő" képviselők soraiból - elhangzik a követelés: ha már a női nemhez tartozó elkövetők botozására e jogszabály szerint nem kerül sor, legalább pellengérre állitásuk iránt intézkedjék a törvény.

Talán nem felesleges néhány mondatot idéznünk - minden kommentár nélkül - magából az utóbbi törvényből: "2.§ A botütések száma felnőttre tiznél, fiatalkorura ötnél kevesebb és huszonötnél több nem lehet. Ha a botbüntetés, tekintettel az elitélt egészségi állapotára, egészben vagy részben végre nem hajtható ... egy-egy botütés helyébe három naptól egy hónapig terjedő szabadságvesztésbüntetés állapitható meg." Pontosan körülirja a törvény a testfenyitő büntetés végrehajtásának mikéntjét is. A 4.§ 2. bekezdése szerint: "A botütéseket az ügyészség vezetője részéről kijelölt fogházőr felnőtteknél 75 cm hosszu és 2 cm vastag mogyorófabottal foganatositja. Fiatalkoru egyénnel szemben korához és testi fejlettségéhez mérten megfelelő spanyolnád vagy más minőségü vessző alkalmazandó." A hazai és a külföldi közvélemény felháborodása, amelyet ezek a jogszabályi rendelkezések kiváltottak, bizonyára jelentős szerepet játszott abban, hogy a biróságok a testfenyitő büntetést nem alkalmazták.

Az ellenforradalmi rendszer büntetőjogának rövid áttekintése során végül megemlitjük az 1928: X. tc-t, az un. II. Büntetőnovellát, amely éppen fél évszázaddal a Csemegi-kódex megalkotása után keletkezett. /Megjegyzendő, hogy a Btk-nak az időközi módositó és kiegészitő jogszabályok által nem érintett rendelkezései a Horthy-korszak idején is mindvégig hatályban maradtak./

A büntető igazságszolgáltatás egyes kérdéseinek szabályozásáról szóló törvénynek, a II. Büntetőnovellának a büntető eljárás egyszerüsitésére vonatkozó intézkedései egyben az eljárási garanciák további szükitését is jelentették.

Elvi ujitás volt a törvényben, hogy a Btk. szerint az egyes büncselekményekre külön-külön megállapitott, kiszabható pénzbüntetési kereteket eltörölte és szabadkezet engedett a biráknak a büntettekre, vétségekre, kihágásokra általában megadott kereteken belül a pénzbüntetés összegszerüségének megállapitásában. Uj vonás az is, hogy minden esetben jogot adott a birónak a szabadságvesztés büntetés kiszabására, sőt vagyoni haszonszerzés céljából elkövetett büncselekmények esetén ezt elvileg kötelezővé is tette. Érdekes kisérlete, hogy fogház helyett pénzbüntetés kiszabását tette lehetővé, ha ily módon "érzékenyebben lehet megbüntetni ... és hatályosabban visszatartani." Ebből azonban a biróságoknál rendszeres gyakorlat nem alakult ki.

A törvény leglényegesebb szakaszai azok, amelyek "a megrügzütt büntettesekről" rendelkeznek /36-47.§/. Megrögzött büntettesnek tekinti a törvény azt, aki az élet, a szemérem vagy a vagyon ellen különböző időben és egymástól függetlenül legalább három büntettet követ el üzletszerüen vagy pedig "büncselekmények elkövetésére állandó hajlamot mutat." Ha nincs helye halálbüntetés kiszabásának, a biróság a megrögzött büntettest itélettel szigoritott dologházba utalja. Az uj szabadságvesztés büntetési nem, a szigoritott dologházi őrizet legrövidebb időtartama három évnél kevesebb nem lehet; a felső határt sem a törvény, sem a biróság itélete nem állapitja meg. A kiszabott minimum letelte után az elitélt, a szigoritott dologház mellett szervezett felügyelőhatóság javaslatával, kérheti az igazságügyminisztertől a feltételes szabadságra bocsátást. Az elutasitott kérelem évenként egyszer megismételhető. - A jogszabály nem érte el célját, mert a megrögzött bünözőnek tekintett személyek száma a törvény életbe lépését követő évek során nem csökkent, hanem lényegesen emelkedett. Ebben komoly szerepe volt a tőkés termelési rendszer kibontakozó nagy gazdasági válságának. A tények ismét bebizonyitották, hogy a bünözés elharapódzás ellen, a kiváltó okokat figyelmen kivül hagyva, csupán a büntetőjog eszközeivel, nem lehet eredményesen felvenni a küzdelmet.

II. Fejezet

BÜNTETŐJOG AZ 1918-19. ÉVI FORRADALMAK IDEJÉN

I. A büntetőjog a polgári demokratikus forradalom alatt

A polgári demokratikus forradalom időszakában bár alapvetően még burzsoá, de sok vonatkozásban már átmeneti állam- és jogrendszerről beszélhetünk, amelyre a radikális, haladó polgári, a szocialista, a kommunista, valamint a konzervativ, a reakciós, ellenforradalmi erők egyre élesedő küzdelme nyomja rá a bélyegét. A különböző osztályérdekek - a párt- és kormánykoalicion kivül, de azon belül is lezajló - ütközésének, harcainak eredményeként az állami és a jogintézmények gyakori és viszonylag gyorsütemü változásának lehetünk tanúi. Ezek a változások, olykor negativ vonásaik ellenére is, sok tekintetben - akarva, akaratlanul - elősegitették a maguk terrénumán a feltételek létrejöttét a polgári demokratikus forradalomnak szocialista forradalomba való átnövéséhez, a Tanácsköztársaság megteremtéséhez.

A bekövetkezett változások, sorozatos módosulások mindenekelőtt az államszervezetben figyelhetők meg, de a jogrendszerben, az egyes jogágak, közöttük a büntetőjog területén is jelentkeznek.

A polgári demokratikus forradalom állama a büntetőjog eszközeivel is megkisérelte megszilárditani egyre ingatagabb belső helyzetét. Számos, kisebb jelentőségü büntetőjogszabály mellett különösen a népköztársasági államforma védelméről szóló, 1919: XI. néptörvénnyel /kihird. febr. 11./ akarták ezt a célt szolgálni. A törvény a népköztársasági államforma erőszakos megváltoztatására irányuló cselekményt súlyosan bünteti /10-15 évig terjedhető fegyház/. Ha ez a büntett lázadással párosul - mivel a halálbüntetést Károlyiék már korábban eltörölték -, a felbujtók és a vezetők büntetése életfogytig tartó fegyház. A fenti cselekményre nyilvánosan szóval vagy sajtó útján történő egyenes felhivás, illetve a népköztársaság elleni lázitás, valamint az államforma megszüntetésére irányuló mozgalom kezdeményezése, szervezése, vezetése vagy az abban való tevékeny részvétel szintén büntett és 5 évig terjedhető fegyházzal büntetendő. Az elitélt összes ingó és ingatlan vagyona mindhárom büncselekménynél az államra száll. - A feljelentési kötelezettség elmulasztása vétségnek minősül /büntetése 5 évig terjedhető fogház/. A tettes hozzátartozói azonban a feljelentés elmulasztása miatt nem büntethetők. - Az emlitett cselekmények elbirálását a törvény "egyedül és kizárólag" a budapesti büntetőtörvényszék mint esküdtbiróság hatáskörébe utalja.

A néptörvény rendelkezései kétségkivül elsősorban a kommunisták ellen irányultak, akik a "Népköztársaságot" a Tanácsköztársasággal, a proletariátus diktatúrájával akarták felváltani, s ezt a céljukat, a forradalom továbbfejlesztését, nyiltan és őszintén hirdették. Közismert tény, hogy e törvény kihirdetése után hamarosan őrizetbe vették, illetve előzetes letartóztatásba helyezték a kommunista párt számos vezetőjét. A párt erejét és lendületét azonban nem sikerült megtörni; ellenkezőleg: a kommunisták tömegbefolyása a terrorintézkedések nyomán rohamosan tovább növekedett.

Sokkal kisebb erélyt tanusitott a kormány a jobboldali, reakciós, ellenforradalmi mozgalmak és szervezetek irányitóival szemben, akik egyébként valódi céljaikat - "hazafias" és "nemzeti" frázisokkal - legtöbbször leplezni is igyekeztek. Ha pedig a bünüldöző szervek az ellenforradalmárok ellen mégis felléptek, az ő esetükben inkább a forradalom vivmányait veszélyeztető egyéneknek rendőri felügyele alá helyezéséről és őrizet alá vételéről szóló 1919: XX. néptörvényt alkalmazták, amely magától értetődően lényegesen enyhébb retorziót jelentett, mint az államforma védelméről rendelkező büntetőjogszabály. /A XX. néptörvényt azonban a kommunisták és a kommunistagyanus személyek ellen szintén felhasználták./

A "Népköztársaság" büntetőjogi jogszabályai közül a továbbiakban csupán egyet kivánunk kiemelni és részletesebben taglalni, s ez a háborúval kapcsolatban felelős személyek elleni

eljárás előkészitéséről szóló, 1919: XXIII. néptörvény. A jogtörténeti szempontból is rendkivül érdekes és - minden fogyatékossága ellenére - jelentős, előremutató jogszabály a magyar jogrendszerben elsőként, de nemzetközi tekintetben is feltétlenül a legelsők között foglalkozik a háborús bünösség fogalmával, tesz kisérletet az ilyen cselekmények bizonyos körének meghatározására, rendelkezik a felelősségre vonás módozatairól, áttörve a nullum crimen sine lege elvét. Az 1919. március 1-én jóváhagyott néptörvény kimondja, hogy a felelősségre vonás előkészitése végett már a nemzetgyülés összeülése előtt is meg kell tenni a szükséges intézkedéseket azokkal szemben, "akik ellen nyomatékos gyanú merül fel, hogy mint magyar vagy közös miniszterek a világháború előidézésében vagy annak vétkesen könnyelmü továbbfolytatásában akár szándékos, akár gondatlan cselekményük vagy mulasztásuk által részesek voltak." Ugyancsak eljárás meginditását rendeli el a törvény azok ellen a felelős állásban volt magyar vagy közös közhivatalnokok ellenis, akiket a fenti cselekmények nyomatékos gyanúja terhel. Aki csupán hivatali kötelességét teljesitette, felelősségre nem vonható. - A törvény eljárási rendelkezéseit e korszak büntetőeljárása történetének tárgyalásánál vesszük vizsgálat alá. -

E néptörvény meghozatalával a kormánynak az volt az elsődleges célja, hogy hatástalanitsa a baloldali erők agitációját, amellyel munkásgyüléseken, napilapok hasábjain stb. egyre erőteljesebben követelték a háborúért felelős személyek megbüntetését. A tömegek növekvő felháborodása késztette a kormányzatot ennek a jogszabálynak a megalkotására. -

A belügyminiszter a kormány határozata alapján már a törvény életbelépése előtti napokban /febr.25./ az 1919: XX. ntv. 1. szakasza alapján "őrizet alá helyezte", majd pedig a szentgotthárdi kolostorba internáltatta báró Szurmay Sándor volt honvédelmi és báró Szterényi József volt kereskedelemügyi minisztert, az egykori Wekerle-kormány tagjait, mint akik a háboru céltalan folytatása körül elkövetett magatartásukkal "az ország külső politikai, és gazdasági helyzete megromlásának" főokozói közé tartoztak

"A népköztársaság érdekeire aggályos volna, ha Ön a felelősség alól magát az országból való eltávozásával kivonhatná" - mondja Nagy Vince belügyminiszter mindkettőjükhöz külön-külön intézett, azonos szövegü irata, amellyel őrizet alá helyezésüket elrendelte. - A "Népköztársaság" közeli bukása folytán a felelősségre vonásra nem került sor.-

Röviden emlitést teszünk még az adótól való menekülés megátlásáról szóló /1919: II. ntv./, valamint az árdrágitó visszaélések hatályosabb megtorlása tárgyában hozott /1919: XII. ntv./ néptörvények büntető rendelkezéseiről, amelyek a spekuláció ellen és a gazdasági életben egyre nagyobb súllyal jelentkező, sőt elburjánzó visszaélésekkel szemben kivántak - lényegileg sikertelenül - büntetőjogi védelmet biztositani.

Megjegyezzük, hogy a Csemegi-kódex és az azt módositó, ill. kiegészitő büntetőjogszabályok a Károlyi-korszakban egyébként hatályban maradtak.

II. A büntetőjog a Tanácsköztársaság időszakában

a/ A tanácsköztársaság büntetőjoga szocialista tipusu büntetőjog, s mint ilyen mind tartalmi, mind formai tekintetben alapvetően különbözik az előző társadalmi-gazdasági rendszerek büntetőjogától. Az új, szocialista büntetőkódex megalkotására a proletárdiktatúra államának rövid fennállása idején nem nyilhatott lehetőség, noha a törvénytervezet kidolgozására és igazságügyi népbiztosság megkezdte az előmunkálatokat. Azonban a Tanácsköztársaság büntetőjogi jogszabályaiból és a forradalmi biróságok gyakorlatából világosan kitünnek a proletárállam büntetőjogának jellemző vonásai, alapvető céljai. A nyilt, leplezetlen osztályjelleget és a vele kapcsolatos kettős feladatot a Forradalmi Kormányzótanács rendelete az alábbiak szerint határozza meg: "A Magyar Tanácsköztársaságban a büntető közhatalom gyakorlásának célja, hogy egyrészt a proletariátus diktaturáját minden támadástól megvédelmezze, másrészt pedig a dolgozó pro-

letárok jogos egyéni érdekeinek oltalmára szolgáljon" /LXII. sz.r., 1919. IV. 16./.

Ezek a célkitüzések öltenek testet a forradalmi Kormányzótanács által alkotott önálló, többségükben átfogó jellegü büntetőjogi normákban éppúgy, mint a népbiztosságok és más, jogalkotásra hivatott állami szervek számos rendeletében, amelyek a különféle tárgyu, konkrét rendelkezések megszegését sujtják büntető szankciókkal.

A forradalom biróságai azonbannemcsak jogalkalmazó szervekként müködtek, hanem - s ez rendkivül jellemző e korszak büntetőjogára - jogalkotó feladatot is láttak el. A proletariátus forradalmi jogi meggyőződésére, jogtudatára támaszkodva a birói gyakorlat pótolta a büntető jogszabályok természetszerüleg még hézagos rendelkezéseit, itélkezésük során a Tanácsköztársaság birói szervei új büntetti tényállásokat konstituáltak /ellenforradalmi célból történő szökés, kormánygyalázás, a Vörös Hadsereg becsmérlése stb./ és különböző súlyú, új büntetési nemeket alkottak /szigoritott kényszermunka, a hadsereg kötelékéből való kiközösités, birói megrovás stb./.

Meg kell jegyeznünk, hogy a Tanácsköztársaság büntetőjogának sem irott forrásai, sem birósági gyakorlata nem ismerte a büntetendő cselekmények hármas felosztását, csupán a büntett és a kihágás büncselekményi kategóriáit, hasonlóan az 1843. évi progressziv javaslathoz.

A biróságok, bár a Btk. hatálya megszünt, bizonyos büncselekmények elbirálásánál a régi büntetőkódex és novellája egyes rendelkezéseit is alapul vették, amennyiben azokat a Tanácsköztársaság állama az új rendszer megszilárditására átmenetileg alkalmasnak találta és mint ilyeneket, szankcionálta /pl. az élet és a testi épség, a tulajdon, a közbiztonság elleni büntettek jelentős része, valamint a becsületsértés, rágalmazás stb./. "A régebbi szabályokat a biróságok addig is, mig a proletárállam törvénykönyve el nem készül, alkalmazzák, feltéve, hogy meggyőződésük szerint a proletariátus lelkiismeretével és jogi meggyőződésével nem ellenkeznek" - mondja ki az igazságügyi népbiztos utasitása. A régi jogszabályoknak természetszerüleg

csupán kisegitő szerepük volt az itélkezésben. A forradalmi törvényszékek gyakorlata azonban a fenti esetben is a Btk-nak általában csak a büncselekményi tényállásait /a minősitett esetek nélkül/ szankcionálta, - azoknak büntetési tételeit azonban nem alkalmazta.

A büntetés kiszabására nézve ugyanis sem az új, sem a régi jogszabályok nem kötötték meg a biróság kezét. Már a Tanácsköztársaság hatalomra jutását követő hetekben megjelent a Kormányzótanács rendelete, amely szerint "a forradalmi törvényszék a büntetést az eset súlyához képest szabja ki" /FKT. XLV. sz.r., IV. 8./. Ennek alapján - egyes esetektől eltekintve, amikor a jogszabályok pl. súlyos ellenforradalmi cselekményeknél a halálbüntetés kiszabását irják elő - kialakult a birói mérlegelésen, az arányos büntetés elvén alapuló büntetési rendszer, amelynek értelmében a biróság a büntetési nem és a büntetés mértéke tekintetében a büntetőpolitika irányelveit szem előtt tartva, a büncselekmény súlyának, a társadalomra való veszélyességének, az elkövető osztályhelyzetének, egyéni körülményeinek stb. figyelembevételével határoz.

A határozatlan, az eset súlyához mérten lényegileg egyedül a birák belátására bizott büntetési rendszerre vonatkozó rendelkezések /FKT. XLV. sz.r. IV. 18./ azonban csak átmeneti szabálynak tekinthetők. Alig három hónap mulva ugyanis már a relative határozott büntetésekre való fokozatos rátérésnek lehetünk tanui; a jogszabályok kezdik meghatározni a kiszabható büntetés alsó határát /94. N.T.sz.r./, illetve maximumát /FKT. CXXIV. sz.r. VII. 10./. - Megjegyezzük, hogy a büntetés felső határának megállapitásával elvétve, egyes rendeletekben már a Tanácsköztársaság első napjától kezdve találkozunk /pl. FKT. II. sz.r. III. 21., a szesztilalomról/.

b/ A Tanácsköztársaság biróságai által alkalmazott büntetési nemek az alábbiak voltak: golyó által végrehajtott halálbüntetés/elsősorban az ellenforradalmi büntettek elkövetőire/, a szabadságvesztés /börtön/, a kényszermunka, a szigoritott kényszermunka /ez utóbbi két, új büntetési nem legtöbbnyire a munkakerülőknek, s a termelő munka szabotálóinak a büntetése

volt/; továbbá a vagyonelkobzás, a pénzbüntetés, a politikai jogok gyakorlásának elvesztése; a birósági megrovás /megtévedt dolgozókkal szemben/.

Más volt a büntetés célja /és a büntetésvégrehajtás rendeltetése/ az osztályellenséggel, a proletárdiktatúra megdöntésére törő ellenforradalmárokkal szemben és ismét más a dolgozó osztályok soraiból kikerülő, politikailag alapjában nem ellenséges elkövetők iránt. Az előbbiekkel szemben - a társadalom védelme, a megelőzés, a generális prevenció érdekében - a megtorlás; az utóbbiak tekintetében pedig a javitás, a nevelés, ill. a társadalom szempontjából hasznos, termelő munkára és a munkafegyelemre való szoktatás. Ez utóbbi célok elérése érdekében un. javitó munkakolóniák létrehozását vették tervbe; a börtönökben pedig megkezdték a politikai és bizonyos könnyen elsajátitható, általános tudományos ismeretek /természettudományok alapjai stb./ oktatását, illetve a hiányos iskolai végzettségüek részére a rendes iskolai tanitást.

A biróságok gyakorlatában találkozunk a kiszabott büntetés felfüggesztésével, valamint a feltételes elitéléssel is.

c/ Ami az egyes büncselekményi kategóriákat illeti, legfontosabbak az állam elleni büntettek, ezek között is kiemelkedő jelentőségüek az új büncselekményfajták: az ellenforradalmi büntettek, amelyek a Tanácsköztársaság szocialista államrendszerét, gazdasági és társadalmi rendjét támadták, a kapitalizmus visszaállitásának, a hatalmukat vesztett feudálkapitalista uralkodó osztályok uralma restaurálásának célzatával a proletárdiktatura megdöntésére irányultak. "Mindenki, aki a Tanácsköztársaság parancsainak ellenszegül, vagy a tanácsköztársaság ellen felkelést szit, halállal büntetendő... A bünösök fölött forradalmi törvényszék itél" - igy rendelkezik már a Tanácsköztársaság kikiáltásának napján a Forradalmi Kormányzótanács /FKT. I. sz.r., III. 21./. Későbbi jogszabályok és a forradalom biróságainak gyakorlata szerint az ellenforradalmi büntettek tárgya igen sokféle: ellenforradalmi szervezkedésben való részvétel, ellenforradalmi lázadás, a Tanácsköztársaság külső vagy belső ellenségeivel való összejátszás, az árulás

/az ellenségnek nyujtott segitség, mint kémkedés, fegyveres szolgálat, az ellenséghez való átállás/; ellenforradalmi propaganda, izgatás, lázitás a Tanácsköztársaság ellen stb. Lényegileg ellenforradalmi büntettet képez minden, ellenforradalmi célzattal elkövetett büncselekmény.

A közpnyugalom megzavarására alkalmas hamis hirek terjesztése szintén igen jelentős büncselekménynek számitott és bizonyos esetekben a legsulyosabb büntetést is vonhatta maga után /FKT. V. sz. r. III. 25./. Erélyes rendelkezéseket tartalmaztak a büntetőjogszabályok az önkényeskedéssel, az önhatalmu erőszakos intézkedéssel és fegyveres erőnek az önhatalmu intézkedéshez történő jogosulatlan igénybevételével szemben /FKT. XLII. sz.r. IV.7./. Az utóbbi esetben, a cselekmény súlyához mérten halálbüntetést is kiszabhatott a forradalmi törvényszék. E büntettekkel kapcsolatban fejti ki Forrad lmi Kormányzótanács fent hivatkozott rendelete: "A proletárdiktatúra nem egyes emberek vagy csoportok diktatúráját jelenti, hanem azt, hogy a proletariátus a maga egységében kényszeriti rá akaratát a kizsákmányoló osztályokra". Mintegy indokolásként előrebocsátja a rendelet: "Ezért tehát mindenki, aki önhatalmulag cselekszik és erőszakkal vagy fenyegetéssel lép fel akár magánosok, akár egyes csoportok érdekében, a proletariátus egységét bontja meg" és ily módon a munkásosztály győzelmét veszélyezteti.

A proletárdiktatura nagy fontosságot tulajdonitott az állam és a dolgozó nép szoros, zavartalan kapcsolatának s a Tanácsköztársaság tekintélye megőrzésének. Határozottan lépett fel ezért minden olyan egyéb büncselekmény ellen is, amely ezt a kapcsolatot, a tömegek bizalmát rombolhatta vagy megingathatta: a jogtalan rekviárálás, zsarolás, az új állmszervezet tagjának vagy alkalmazottjának megvesztegetése, ill. a vesztegetés elfogadása /FKT. XCIV. sz.r. 6. § 9. p. V. 16./; közhatalom vagy hivatali befolyás felhasználása arra, hogy saját magának vagy másnak jogtalan előnyt szerezzen vagy elfogadjon stb. A Szövetséges Központi Intéző Bizottság nyomatékosan hangsúlyozza: "... a proletárállam büntető hatalmának teljes szigorával sujt le azokra, akik a közhatalommal kicsinyes egyéni érdekből visszaélnek" /a SzKIB 1. sz. rendelete, VI. 30./.

A Tanácsköztársaság büntetőjoga az emlitetteken kivül még számos más, további büncselekményfajtát pönalizál. Ezek közül csupán a társadalmi tulajdon elleni büntetteket és a gazdasági büncselekményeket kivánjuk kiemelni. Az előbbiek büntetőjogi üldözésével az állam mindenekelőtt a szocializálás eredményeit /üzemek, gyógyintézetek, gyógyszertárak, bérházak, köztulajdonba vett állatállomány stb./ kivánja védelemben részesiteni; az idevonatkozó jogszabályi rendelkezések a Forradalmi Kormányzótanács különböző tárgyú,számos rendeletében szétszórtan található. A gazdasági büntettek hosszú sorából az árdárgitó viszszaélést, az élelmiszeruzsorát, az üzérkedést, a lakásüzérkedést és az árúhalmozást emlitjük meg. Az ország akkori nehéz helyzetében a közellátás érdekeit sértő cselekmények természetszerüleg sulyos büntetteknek minősültek.

A Tanácsköztársaság büntetőjogi rendelkezéseiben már sok tekintetben kirajzolódnak mai szocialista büntetőjogunk körvonalai, alapvető vonásai.

IRODALOM

Büntetőtörvény, büntettek, vétségek és kihágások iránt, büntetőbiróságok illetőségét tárgyaló rendeletek és sajtórendtartás. 1852. máju 27-ről az Austriai Birodalom számára. Hivatalos kézikiadás.

Angyal Pál: A magyar büntetőjog kézikönyve. IV. k. /az 1921: III. tc.-ről/ Bp., 1929.

Balogh Jenő: Fiatalkoruak és a büntetőjog. Bp., 1909.

Buzás József: A polgári demokratikus forradalom, és a Tanácsköztársaság állama és jogalkotása. Magyar állam- és jogtörténet. /Egyetemes jegyzet/ IV. k. IX. és X. fejez. Szerk.: Kovács Kálmán. Bp., 1963.

Csemegi Károly müvei, I-II. k. Sajtó alá rendezték: Edvi Illés Károly és Gyomai Zsigmond. Bp., 1964.

Domokos József: Emlékezz, proletár... Bp., 1962.

Fayer László: Az 1843-iki büntetőjogi javaslatok anyaggyüjteménye. Bp., 1896-1902. I-IV. k.

Fayer László: A magyar büntetőjog kézikönyve, 3. kiad. Bp., 1905.

Hajdu Tibor: Az 1918-as magyarországi polgári demokratikus forradalom. Bp., 1968.

Hajnal Hugó: Csemegi Károly élete és müködése. Bp., é.n.

Heller Erik: A magyar büntetőjog általános tanai, 2. kiad. Bp., 1945.

Juhász Nagy Sándor: A magyar októberi forradalom története. Bp., 1945.

Kádár Miklós: Büntetőjog. Általános rész. 4. kiad. Bp., 1966.

Kádár Miklós: Tanács-Magyarország büntetőjogáról. Jogtud. Közlöny, 1969. 6. sz.

Király Tibor: Kihágások a magyar jogban. Az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának Kiadványai, 1. sz. Bp., 1953.

Kovács István /összeállit./: Haladó jogi hagyományaink kérdéséről. Jogtud. Közlöny, 1952. 3-4. sz., Világhy Miklós felszólalása.

Kovács Kálmán: Közjogi harcok a Csemegi-kódex parlamenti vitájában /1877-78/, Jogtörténeti Tanulmányok II. Bp., 1968.

Lőw Tóbiás /szerk./: A magyar büntető törvénykönyv a büntettekről és vétségekről, és teljes anyaggyüjteménye. Bp., 1880. I-II.k.

Pauler Tivadar: Büntetőjogtan. I-II. köt. Pest, 1864-65.

Pauler Tivadar: Adalékok a hazai jogtudomány történetéhez. Bp., 1878.

Pintér Jenő: A Horthy-korszak büntetőjogáról. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Bp., 1958.

Rév Erika: Az ellenforradalom büntetőjogának és birói gyakorlatának kialakulása az 1921: 3. tv. meghozataláig. /Kandidátusi értekezés/. Kézirat, Bp., 1965.

Samu Mihály: A Horthy-korszak államformája és jogrendszere. Tanulmányok a Horthy-korszak államáról és jogáról. Bp., 1958.

Sarlós Béla: Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc büntetőjoga Bp., 1959.

Sarlós Béla: A Tanácsköztársaság jogrendszerének kialakulása. Bp., 1969.

Schönwald Pál: A magyarországi 1918-19-es polgári demokratikus forradalom állam- és jogtörténeti kérdései. Bp., 1970.

Sik Ferenc: Az ellenforradalmi terror főbb jogi eszközei Magyarországon 1919-1921. /Kandidátusi értekezés/. Kézirat, Bp., 1969.

Szabó András: A Magyar Tanácsköztársaság büntetőjogának fő kérdései. Tanulmányok a Magyar Tanácsköztársaság államáról és jogáról. Szerk.: Halász Pál. Bp., 1955.

Szabó András: Büntetőjog. A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása. Szerk.: Halász Pál-Kovács István-Peschka Vilmos. Bp., 1959.

Szabó Imre: Vita haladó jogi hagyományaink kérdéséről. Jogtud. Közlöny, 1951. 12. sz.

Szabó Imre: A Magyar Tanácsköztársaság jogalkotása, bevez. tanulmány az azonos cimü kötetben; szerk.: Halász-Kovács-Peschka, Bp., 1959.

Vámbéry Rusztem: Büntetőjog. I-II. Bp., 1913-14.

MÁSODIK RÉSZ

B ü n t e t ő e l j á r á s i j o g

I. Fejezet

A BÜNTETŐELJÁRÁSI JOG A KAPITALIZMUS IDEJÉN

I. A magyar burzsoá büntetőeljárás kialakulása és fejlődése a Bünvádi perrendtartás /1896: XXXIII.tc./ megalkotásáig

A reformkorban az 1843., ill. 44. évi kiváló s igen korszerü három büntetőjogi javaslatban /az anyagi büntetőjogról, a büntetőeljárásról és a börtönrendszerről/ a francia forradalom hatásaként létrejött haladó, liberális burzsoá alapelvek valóban előremutatóan jutottak kifejezésre. Sajnos - mint ismeretes - a büntetőeljárásról szóló 1844. évi /az un. esküdtszéki/ javaslat is osztozott a másik kettő sorsában s nem emelkedett törvényerőre.

Az 1848/49-es forradalom és szabadságharc időszaka kiemelkedő jelentőségü volt a burzsoá büntetőeljárás kifejlődésére is, jóllehet a büntető perrendtartás átfogó kodifikációjára nem kerülhetett sor. - Az uriszéki biráskodás megszüntetése mellett /1848: IX. tc./ igen fontos lépés a sajtótörvény /1848: XVIII. tc./ 17. §-a, amely kimondja, hogy "A sajtóvétségek fölött nyilvánosan esküdtszék itél" s felhatalmazza a minisztériumot, hogy "szorosan a büntetőeljárásról szóló mult országgyülési javaslatnak /ti. az 1844. évi jav./ elvei szerint az esküdtbiróságok alakitását", valamint az esküdtszéki eljárást rendeleti uton szabályozza. Perorvoslati fórumként a "főigazgatószék" jogkörével /semmisségi panaszok elbirálása/ ideiglenesen a hétszemélyes táblát ruházza fel.

Deák Ferenc igazságügyminiszter 1848. április 29-én kiadott sajtóesküdtszéki rendelete - bár csupán egy részterületre kiterjedően - Magyarországon az első modern, burzsoá jellegü demokratikus perrendtartási jogszabály, amely a szóbeliség, közvetlenség, nyilvánosság, a kötelező védelem és az ügyfélegyenlőség, a bizonyitékok szabad mérlegelése elvén épül fel s nem ismer rendi különbségeket. - Noha valóban érdemi müködést csak a pozsonyi esküdtszék fejtett ki, mindez az esküdtbiráskodás bevezetésének elvi jelentőségét nem csökkenti.

A sajtóvétségeken kivüli, egyéb büncselekmények zömében egyideig továbbra is a régi biróságok, a régi eljárásszerint itéltek. 1848 nyarától azonban - a hadiállapotnak megfelelően - a büntetőeljárás sulypontja mindinkább a statáriális biróságok és a rögtönitélő hadbiróságok müködésére helyeződött át.

A Debrecenben 1849. február 13-án elfogadott vésztörvény a büncselekmények legfontosabb kategóriájában, az államellenes büncselekmények tekintetében teljesen szakit a feudális büntetőjoggal s nagy lépést tesz a polgári társadalomnak megfelelő büntetőjog felé. E törvény eljárási része, jóllehet a háborus viszonyokból fakadóan gyorsitott eljárásról van szó, a burzsoá perrendtartás igényei szerint épül fel /közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság stb./. A vésztörvényt, amely az uj, forradalmi államhatalmat védte, május első napjaiban az országgyülés határozata - a békepárt éles ellenállása ellenére - teljes visszaható erővel ruházta fel.

Az egyre inkább a békepárt befolyása alá kerülő Szemere-kormány, Görgey hadügyminiszter javaslatára, junius 2-án megszüntette a tábori vésztörvényszéket, junius 20-án pedig valamennyi eddigi vésztörvényszéket felszámolta s helyettük Pesten országos központi vésztörvényszéket szervezett. E törvényszék mindössze két ügyben járt el, de büntetést nem szabott ki. Julius elején követte a kormányt Szegedre, egymás után szabadlábra helyezte a letartóztatottakat s igy julius 20. körül müködése véget is ért.

Minthogy 1849 januárjában, Pestnek a császári csapatok által történt elfoglalása után a hétszemélyes tábla és a királyi tábla egyaránt behódolt Windischgrätznek és az ő kivánságára folytatta az itéletkezést, Kossuth kormányzóelnöki rendelettel /Közlöny, május 29. sz./ intézkedett e biróságok megszüntetése iránt, egyszersmind a hétszemélyes tábla helyébe a hétszemélyes főtörvényszék, a kir. tábla helyett pedig az országos törvényszék felállitásáról rendelkezett. A váltófeltörvényszék megtartotta régi elnevezését. Vukovics Sebő igazságügyminiszter rövid idő alatt megszervezte az uj felsőbiróságokat, s azok elnökeihez intézett leiratában, amelyet kötelező szabálynak

ismertek el a biróságok, megszüntette a testi büntetéseket, elrendelte a tárgyalások teljes nyilvánosságát és eltörölte a fellebbezési jog terén még fennmaradt rendi különbségeket stb.

Az Országos Törvényszék az ellenség előnyomulása miatt csak hat tárgyalási napot tarthatott, de ezzel megkezdődött a burzsoá-demokratikus elvek érvényesitése /mellőzte a testi büntetéseket, nyilvánosan tárgyalt/ a sajtóperek és a vésztörvényszéki eljárás mellett most már a rendes büntetőperben is.

A Hétszemélyes Főtörvényszék csak az alakuló ülést tudta megtartani, amely - a magyar biráskodás történetében először - nyilvános volt, "nyilt ajtóknál" folyt le.

A feudális jog uralmát tehát a szabadságharc bukása előtt a büntetőjog és a büntetőeljárási jog több területén lényegileg már felváltották a burzsoá jellegü jogszabályok, amelyek kezdték kirajzolni a modern, kapitalista magyar anyagi és alaki büntetőjog körvonalait.

A neoabszolutizmus idején, az önkényuralom egyik eszközeként, császári pátenssel életbe léptették az erősen konzervativ uj osztrák büntetőperrendtartást, amely elvetette az esküdtszéket, korlátozta a szóbeliséget, a nyilvánosságot, s tág teret biztositott az inquisitorius eljárásnak. A német nyelvü osztrák büntetőeljárás, amelyet 1853-ban egységesen az egész Habsburg-birodalom számára adtak ki, nálunk 1861-ig maradt érvényben.

Az osztrák büntetőperrendtartás, hasonlóan a Civilprozessordnunghoz, 3 foku eljárást vezetett be; általános hatáskörü elsőbiróságul a törvényszéket jelölte meg - megszünt tehát a hütlenségi ügyek külön táblai hatásköre - a járásbiróság hatáskörébe csupán csekély sulyu, javarészt kihágási ügyek tartoztak. A vizsgálóbiró teendőit viszont legnagyobbrészt a járásbirák látták el; ez igen fontos funkció volt, mert a törvényszéki tárgyaláson a közvetlenség nem érvényesült, a biróság az iratokból, adott esetben a vizsgálóbiró által felvett tanuvallomási jegyzőkönyvek alapján itélt. A törvényszék tárgyalásairól a nyilvánosságot atörvény kizárta, csak a felek hivhattak meg legfeljebb 5-5 személyt. A letartóztatás elrendelése

tekintetében a biró szinte szabad kezet kapott /birói önkény/, ellenben a bizonyitás javarészt kötött volt. Az osztrák törvény a botbüntetést megengedte.

Az 1861-ben megtartott Országbirói Értekezlet nem fogadta el az 1843. ill. 44. évi javaslat életbe léptetésére vonatkozó inditványt, hanem az Országbirói Értekezlet álta javaslatba hozott és az országgüylés mindkét házaáltal jóváhagyott un. Ideiglenes Törvénykezési Szabályok a szükebb értelemben vett Magyarország területére az 1848 előtti büntetőeljárást állitotta vissza egyes módositásokkal. Jelentős ujitása volt, hogy a büntetőpert - kivéve a főbenjáró pereket - szóbelivé tette. Megtiltotta a vallatásnál a testi bántalmazást; ez arra vall, hogy a gyakorlatban nem tartották be az 1790-es törvények hasonló tilalmát /a tilalmat később sem tartották be/. Az ITSz a nemes és nem nemes közötti rendi különbségeket, valamint a testi büntetést általában megszüntette. Bizonyos /mezőrendőri/ kihágások esetén azonban megengedi a testi büntetés "óvatos alkalmazását", de csak a választójogból kirekesztett szegény néprétegek vonatkozásában. A botbüntetést teljes mértékben csak 1871-ben törölték el /1871. LII. tc. 1.§/ Erdélyben és a társországokban az Országbirói Értekezlet után is változatlanul hatályban maradt az osztrák büntető perrendtartás, amelynek számos rendelkezése egyébként Magyarországon is tovább élt a birói gyakorlatban, az egyelőre visszaállitott feudális eljárásjog hézagainak pótlására.

Az egyöntetüségnek, az egységes, korszerü rendezésnek a hiánya a birósági szervezetben és az eljárásban s az ebből folyóan teljesen eltérő módon alakuló helyi gyakorlat a birói önkénynek, a visszaéléseknek tág teret adott. A kibontakozó tőkés gazdálkodás igényeinek ezek az állapotok természetszerüleg nem feleltek meg.

Figyelemre méltó szerepet töltött be ebben az időszakban a büntetőeljárást tekintve is, Pauler Tivadar Büntetőjogtan c. tankönyve, amelyre az anyagi büntetőjog vonatkozásában már hivatkoztunk. - E müvet, annak eljárásjogi szakaszait /az 1865-ben megjelent II. kötet, 2. könyv, Büntetőeljárás, 560-730.§/

a büntetőperekben a biróságok széltében használták, hiszen a következőkben tárgyalandó un. "sárga könyv"-ig egységes szerkezetbe foglalt büntetőeljárási szabály tulajdonképp nem volt.- Pauler a régi törvények idézésén és a büntetőeljárás általános elvein kivül elég gyakran nyult az osztrák büntetőperrendtartás szabályaihoz, ennek folytán azonban - elfogadva pl. a kötött bizonyitás elvét - Pauler kézikönyve szük teret adott a bizonyitékok birói mérlegelésére.

Megemlitendő, hogy a neoabszolutizmus korszakának lezárulásával uj életre kelt az esküdtbiráskodás intézménye. Az országgyülés felhatalmazása alapján kiadott rendelet /307/1867. I.M. sz. r./ ujra életbeléptette a sajtótörvényt /1848: XVIII. tc./, az esküdtszékeket azonban, amelyek csak sajtóügyekben járhattak el, nem minden megyeszékhelyen, hanem csupán a királyi tábla és a kerületi táblák székhelyén szervezte meg.

Amikor a kiegyezés után megszervezésre kerültek az uj, burzsoá büntetőhatóságok: a királyi törvényszékek és járásbiróságok /1871: XXXI. és XXXII. tc./ s velük együtt a királyi ügyészségek /1871: XXXIII. tc./, az igazságügyminiszter beterjesztette a bünvádi eljárás ideiglenes szabályozásáról szóló törvényjavaslatot, amelyet Csemegi Károly készitett. Az országgyülés azonban a javaslatot nem tárgyalta le, mire Pauler igazságügyminiszter a törvényjavaslat szövegét, mint "Ideiglenes eljárási szabályzatot", 1872-ben körrendelettel megküldötte a biróságoknak s ajánlotta, hogy az egységes eljárás megteremtése érdekében ideiglenesen fogadják el zsinórmértékül.- A bünvádi eljárási szabályzat, melyet boritólapjának szine után "sárga könyvnek" neveztek el, a szóbeliség és közvetlenség elvét, valamint a bizonyitékok szabad mérlegelését nem juttatja teljesen érvényre, az esküdtszéki biráskodásról nem szól, egyáltalán nem foglalkozik a járásbiróság előtti eljárással és a perujitás kérdésével sem, a perorvoslatokat igen hiányosan szabályozza, /a felsőbb biróságok előtti eljárás ekkor még egyébként is teljesen irásbeli maradt/. A "sárga könyv" rendelkezései évekig tartó huzavona után, bizonyos változtatásokkal átmentek a birói gyakorlatba. Hézagait és fogyatékosságait a

80-as évek elejétől a Kuria számos döntvénnyel igyekezett kiegésziteni, illetve rektifikálni.

Az "Ideiglenes eljárási szabályzat", minden hiányossága ellenére, jelentősen elősegitette a büntetőeljárás egységesitését és korszerüsitését. Minthogy azonban hatálya Erdélyre, a társországokra, Fiumére stb. nem terjedt ki, a területi partikularizmust, a "jogszakadozottságot" nem számolhatta fel.

Az egységes büntetőeljárás kodifikálásának szükségessége tehát továbbra is fennállott. Az illetékes szervek viszont nem siettek a végleges szabályozás tető alá hozásával, minthogy azt az uralkodó osztály a tőkés gazdálkodás szempontjából nem tartotta különösebben sürgősnek. A "sárga könyv" után egy évtized mulva, 1882-ben megjelent Csemegi ujabb tervezete /Magyar bünvádi eljárás a törvényszékek előtt/, indokolással együtt. A tervezet fölött élénk vita indult meg s annak eredményeire figyelemmel Csemegi átdolgozta müvét, amely azután 1886-ban, mint "második javaslat" került kinyomtatásra. Az ujabb viták nyomán azonban Csemegi nem vállalta az ismételt átdolgozást s a miniszter háromtagu bizottságot jelölt ki erre a feladatra. 1888-ban az igazságügyminiszter, Fabiny Teofil a képviselőház elé terjesztette a módositott javaslatot, de azt utóda, Szilágyi Dezső, rövidesen visszavonta.

Mind Csemegi tervezetei, mind a Fabiny-féle javaslat elzárkóztak attól, hogy az esküdtbiráskodást a sajtóbüncselekményeken tul kiterjesszék egyéb büntetendő cselekményekre is. Szilágyi Dezső azonban 1892-ben megbizást adott Balogh Jenő egyetemi magántanárnak a büntetőeljárási javaslat olyértelmü átdolgozására, hogy az - többek között - szabályozza az esküdtbiróságok előtti eljárást is. Szilágyi 1895 elején megszerezte a királytól a felhatalmazást a javaslatnak országgyülés elé terjesztésére. De a képviselőházhoz a törvényjavaslatot /1895. november/ már Erdély Sándor terjesztette be, aki Szilágyi Dezsőt követte az igazságügyminiszteri székben.

II. A bünvádi perrendtartás /1896: XXXIII. tc./

Többszöri átdolgozás és kibővités után előbb a képviselőház igazságügyi bizottsága, majd 1896 szeptemberében az országgyülés mindkét háza elfogadta a büntetőeljárási törvényjavaslatot s az decemberben a király által szentesitve végre törvényerőre emelkedett. A bünvádi perrendtartás /a továbbiakban: Bp./ mint az 1896: XXXIII. tc. került kihirdetésre és 1900. január 1-én lépett hatályba.

A bünvádi perrendtartást, amely a törvényszékek, az esküdtbiróságok és a járásbiróságok előtti eljárást szabályozza részletesen, két további törvény egésziti ki. Az egyik az 1897: XXXIII. tc., amely az esküdtbiróságok szervezetére, az esküdtképességre, az esküdtek összeirására vonatkozó szabályokat tartalmazza, /hatályba lépett 1899. január 1-én/. A másik törvény az 1897: XXXIV. tc., "a bünvádi perrendtartás életbeléptetéséről", ez a büntető biróságok hatáskörét, továbbá az átmeneti intézkedéseket állapitja meg és felhatalmazást ad az igazságügyminiszternek, hogy a Bp-t legkésőbb 1900. január 1-vel rendeletileg életbe léptesse.

A burzsoá büntetőeljárás alapelvei

A burzsoá büntetőeljárás alapelveit a vádelvnek és a nyomozóelvnek - az egyes országokban különböző mértékü - kombinációja jellemzi.

A vádelv és a nyomozóelv

Mint ismeretes, Európában a történelem folyamán az ókorban és a feudalizmus idején a büntetőeljárásnak két, egymással ellentétes alapelve: a vádelv, illetve a nyomozóelv alakult ki és érvényesült a biróságok gyakorlatában.

A vádelven alapuló, accusatorius eljárás nem volt más, mint az egymással szembenálló, egyenlő jogu felek jogvitája, amely a sértett magánvádjára indult meg. A biró sze-

repe passziv, a jogvitába nem avatkozik bele, inkább csak felügyel a felek küzdelmére, a bizonyitás a felek dolga. A per ura a vádló, aki szabadon egyezkedhet a sértővel és a vádtól bármikor elállhat. Egyébként a terhelt a vádlóval egyenjogu perbeli fél. A biróság a vád alapossága vagy alaptalansága fölött általában a felek által elébetárt /igen sokszor teljesen formális/ bizonyitékok alapján dönt és hoz itéletet.

A vádrendszerre jellemző továbbá: a közvetlenség, a szóbeliség; a védekezés és a bizonyitás szabadsága /eltekintve bizonyos formális megkötöttségektől/ és az egész eljárás nyilvánossága.

A nyomozóelv szerinti, inquisitorius eljárásban rendszerint nincs külön vádló és védő, ezeket a teendőket is a biróság látja el. Feljelentésre, besugásra, vagy egyszerü értesülésre a biróság inditja meg hivatalból a nyomozást és a vizsgálatot s gyüjti össze a bizonyitékokat, igen sokszor kinvallatás, tortura igénybevételével. A terhelt nem alanya, hanem csak tárgya az eljárásnak, egyszerü vizsgálati objektum, perbeli jogai nincsenek, védekezésre csak annyibanvan lehetősége, amennyiben ezt a biróság megengedi. A biróság a vizsgálati iratok alapján itél. A nyomozórendszert tehát a hivatalból történő eljárás, az irásbeliség, a védelem kizárása vagy erős korlátozása, a kötött bizonyitás, az eljárás titkossága, a biróság elfogultsága és korlátlan hatalma jellemzik.

A burzsoá államokban kialakult un.vegyes rendszer átveszi mind a vádrendszerből, mind a nyomozórendszerből a helyesnek vélt elemeket s ezeket korszerü formábanigyekszik összeötvözni. A vádelvnek megfelelően elkülöniti a perbeli funkciókat, különválasztja a vád, a védelem és az itélkezés feladatait. Az érdemleges birói eljárá csak vád alapján inditható meg, de a vádat a biróságtól kólönálló vádhatóság, egyes esetekben pedig a sértett, mint fő-, vagy pótmagánvádló képviseli, a biróság vagy annak tagjai vádlói teendőket nem végezhetnek. A terheltet a birói eljárásban ügyfélnek ismeri el, biztositva szá-

mára a védelem szabadságát. Noha az eljárás első része nyomozójellegü, nem kontradiktórius és a nyilvánosság kizárásával, legfeljebb ügyfélnyilvánosság mellett folyik, de az eljárás második, egyben legfontosabb része, a tulajdonképpeni büntetőper, lényegileg a vádelv szerint zajlik le.

A vegyes rendszerre alapitott első burzsoá büntető perendtartás az 1808. évi francia Code d'instruction criminelle volt. Az 1896. évi magyar Bp. - mint látni fogjuk - szintén a vegyes rendszeren épül fel, a törvény miniszteri indokolásának szavai szerint: felhasználja mind a nyomozó, mind a vádrendszer javarészét, azonban határozott tulsulyt enged a vádrendszernek. Ezért nevezi a törvény ezt az eljárási kódexet bünvádi perrendtartásnak. - A Bp. a francia kódex mellett figyelembe veszi az angol büntetőeljárást, továbbá a század elején készitett német kodifikációs munkálatokat is.

A büntetőeljárás főbb alapelvei a Bp.-ben

A Bp. főbb alapelvei: a hivatalból történő eljárás, a közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság, a bizonyitékok szabad mérlegelése, a védelem szabadsága, a személyes szabadság bizonyos garanciái, különösen az előzetes letartóztatással és a vizsgálati fogsággal kapcsolatban.

A közvetlenség azt jelenti, hogy a biróság a felekkel, s a többi perbeli személlyel, a tanukkal és a szakértőkkel személyesen érintkezik s az emlitett személyek egymás között is személyesen érintkeznek. A közvetlenségnek lényeges eleme az is, hogy a biróság az ügy eldöntésénél nem vehet figyelembe semmi olyan körülményt, amiről a biróság nem közvetlenül maga győződött meg. A szóbeliség elve pedig akkor valósul meg, ha a per eldöntése a biróság előtt a felek részvételével tartott szóbeli, kontradiktórius tárgyalás alapján történik. Az előkészitő eljárás során összegyüjtött anyag csak akkor vehető tekintetbe, ha az ügy szóbeli tárgyalásán azt megfelelő formában a biróság elé tárták. Az ügynek a periratok alapján tör-

ténő eldöntése, a feudáliskori irásbeli per tehát nem egyeztethető össze a közvetlenség és szóbeliség egymástól elválaszthatatlan elvével.

A nyilvánosság kétféle lehet: a/ teljes nyilvánosság, amely nem más, mint a közönség jelenlétének lehetővé tétele az ügy érdemleges tárgyalásán, egyrészt a biróság tevékenységének ellenőrzése céljából, másrészt a generalis prevenció, az általános megelőzés hatásának növelése érdekében. A nyilvánosság csak a közrend és közerkölcsiség érdekébenzárható ki; b/ ügyfélnyilvánosság, - ez az érdekelteknek lehetővé teszi, hogy az ügy részleteiről tudomást szerezzenek és az eljárás egyes mozzanatait figyelemmel kisérhessék, vagyis, hogy az eljárási cselekményeknél a felek és képviselőik jelen lehessenek. A vizsgálatnál és a vád alá helyezési eljárásban szabály az ügyfélnyilvánosság, a nyomozati cselekményeknél azonban ez általában nincs megengedve. De házkutatás, személyi motozás, lefoglalás foganatositásánál az érintettnek vagy megbizottjának, továbbá legalább két tanunak jelen kell lenni.

A nyilvánosság - mind a teljes, midd az ügyfélnyilvánosság - feltétlenül ki van zárva a biróságok és az esküdtek tanácskozása és határozathozatala vonatkozásában.

Az ügyfélegyenlőség a büntetőeljárásban, különösen a nyomozás és a vizsgálat alatt teljes egészében nem valósul meg, a biróság előtt azonban a vádlott és védője általában ugyanolyan szabadon fejthetik ki a védelmet, mint ahogyan a vádló a vádat képviseli.

A bünvádi per előkészitése és lefolyása a Bp. szerint

A csekélyebb sulyu cselekményeket, a kisebb vétségeket és a kihágásokat a törvény első fokon egyesbiróságok, a járásbiróság, illetve a közigazgatási hatóság elé utalja. A büntettek és a nagyobb vétségek elbirálása azonban már első fokon is társasbiróságok, a kir. törvényszék vagy az esküdtbiróság elé tartozik.

A büntetőeljárás alaptipusa

A büntetőeljárás alaptipusát a törvényszékek előtti rendes eljárás képezi; a Bp részletesen ezt az eljárást szabályozza, a többi eljárási nemre vonatkozó rendelkezések lényegében csak a törvényszéki eljárástól való eltérésekre terjednek ki.

A törvényszék előtti eljárás több eljárási szakra oszlik, amelynek mindegyikének más a funkciója. Az eljárás négy fő szakasza: az előkészitő eljárás, a közbenső eljárás, a főtárgyalás és a perorvoslati eljárás.

Az előkészitő eljárás

Az előkészitő eljárásnak a Bp. két szakaszát ismeri: a nyomozást és a vizsgálatot.

A nyomozás célja a vádló tájékoztatása érdekében azoknak az adatoknak a kipuhatolása és megállapitása, amelyek alapján eldönthető, hogy a felmerült esetben lehet-e megalapozottan vádat emelni. A nyomozást rendszerint az ügyészség rendeli el és foganatosittatja, irányitja, majd befejezi vagy megszünteti. A nyomozást be kell fejezni, ha a vizsgálat inditványozására vagy a vádirat benyujtásáramár elég adat van. Megszüntetendő a nyomozás, ha nem forogfenn büncselekmény vagy haabizonyitékok megszerzésének nehézségei folytán a további eljárástól eredmény nem várható. - A Bp szerint maga az ügyészség nem végezhet nyomozást, annak foganatositása a rendőrség feladata. Főmagánvád esetén pedig a nyomozást az illetékes rendőri hatóság főnöke rendeli el és szünteti meg.

A vizsgálat célja azoknak az adatoknak birói megállapitása, illetve összegyüjtése, amelyek alapján dönteni lehet afelől, hogy van-e helye a főtárgyalás elrendelésének, vagy pedig meg kell szüntetni a bünvádi eljárást. A vizsgálatot birói személy, rendszerint a vizsgálóbiró, a törvényszéknek erre a célra kijelölt birája folytatja le. A Bp kötelezővé teszi a vizsgálatot: a legsulyosabb büncselekmények esetén, valamint általában a sajtóügyekben, továbbá akkor, ha a vádat egyedül a

magánvádló képviseli. Csekélyebb jelentőségü ügyekben a vizsgálat fakultativ, annak elrendelése vagy mellőzése a vádló vagy a terhelt inditványától, illetőleg a vádtanács határozatától függ.

A vádtanács a törvényszék állandó tanácsa, amely az elnökből és két biróból áll, akiket a törvényszék elnöke a birák közül évenként erre a feladatra kijelölt. A vádtanács nem itélő biróság; fő funkciója a vád alá helyezési eljárás lefolytatása, de a mellett felügyel a vizsgálóbiró müködésére és a vizsgálóbiró határozataival szembeni fellebbviteli hatóságként is müködik.

A vizsgálóbiró - ha bármely vizsgálati cselekmény tekintetében kételyei vannak - a vádtanácstól utasitást kérhet. Minthogy a vizsgálatok menetére a vádtanács ügyel fel, utasitásai a vizsgálóbiróra nézve kötelő ők. A vádló, a terhelt és a magánfél, azaz, aki csak magánjogi igénye érvényesitése végett lép fel, illetve csatlakozik a bünvádi perhez /a sértett vagy jogutóda/, a vizsgálóbiró minden intézkedése vagy mulasztása ellen szóban vagy irásban panaszt emelhet a vádtanácsnál.

A vizsgálóbiró kihallgatja a terheltet, szemlét, esetleg szakértői vizsgálatot foganatosit. Maguk a nyomozati cselekmények csak hézagos voltuk miatt, kétség vagy homály eloszlatása végett ismételhetők meg. A teljes nyilvánosság a vizsgálat alatt ki van zárva, az ügyfélnyilvánosság is csak bizonyos esetekben érvényesül. - A vádtanács zárt ülésben hoz határozatot, tárgyalása azonban ügyfélnyilvánosság előtt folyik.

A vizsgálat megszüntetése azonos jelentőségü a felmentő itélettel. A vizsgálóbiró a megszüntetést csak akkor mondhatja ki, ha a vádló a vádat elejtette. A vizsgálatot egyéb esetben csak a vádtanács vagy az itélőbiróság szüntetheti meg. A vizsgálat befejezését a vizsgálóbiró vagy a vádtanács mondja ki. Erre a vádló vagy eláll a vádtól, vagy vádiratot ad be.

A vádat, mint közvádat az ügyészség képviseli, az ügyészi rendes vádképviselet mellett azonban a Bp ismeri a magánvád különböző formáit is, ezek: a főmagánvád és a pótmagánvád.

Az ügyészség a biróságtól elkülönitett, közvetlenül az igazságügyminiszternek alárendelt, tehát nem független szervezet;

igazságügyminiszter, a kormány és a felsőbb ügyészi hatóságok bármely ügyésznek utasitásokat adhatnak, müködésébenbefolyásolhatják.

Az ügyészség az alábbi fokozatok szerint tagozódik: a koronaügyészség a kuria mellett, a kir. főügyészség az itélőtáblák, a kir. ügyészség a kir. törvényszékek mellett müködik, végül az ügyészségi megbizottak /ügyvéd, birósági fogalmazó, közigazgatási tisztviselő/ a járásbiróságok előtt képviselik a közvádat. Ez utóbbiak nem voltak az ügyészi szervezet tagjai, esetenként jártak el az igazságügyminisztérium megbizása alapján.

A főmagánvádra üldözendő cselekmények minimális sulyu, de igen nagy számban előforduló eseteiben /rágalmazás, becsületsértés, könnyü testi sértés, magánlaksértés stb./ a Bp a vádemelés és a vádképviselet jogát teljesen a sértett félre ruházza, s ezzel tehermentesiti a vádhatóságot /minima non curat praetor/. Az ilyen önálló fellépésre jogosult magánvádlót főmagánvádlónak nevezi a törvény.

Minthogy a biróságnak vád nélkül nincs joga eljárni, az ügyészséggel szemben pedig a kormánynak utasitási joga van, lehetősége nyilnék a kormánynak vagy az ügyészségnek a vádemelés megtagadásával vagy a vád elejtésével bárkit mentesiteni a birói felelősségre vonás alól. Ennek megakadályozása végett a sértett vagy törvényes képviselője, ha az ügyész megtagadta vagy elejtette a vádat, bármely büncselekmény esetén az ügyész helyett mint magánvádló léphet fel és igy pótolhatja az eljáráshoz szükséges vádhatóságot. Ilyen esetben beszélünk pótmagánvádlóról, pótmagánvádról.

Egészen más a magáninditványra üldözendő büncselekmény fogalma. Ennél a vádat a vádhatóság képviseli, de csak akkor járhat el, ha a sértett kéri /inditványozza/ az eljárás megindितását. Ilyen pl.: a könnyü testi sértés miatti eljárás.

A védelem érdekében a terhelt minden büntetőügyben, s az eljárás bármely szakában élhet védő közremüködésével s erre a jogára őt az illető hatósági közeg /vizsgálóbiró, ügyész/ köteles figyelmeztetni. Ha a védő nem él a védőválasztás jogával, a biróság köteles bizonyos esetekben/öt évnél sulyosabb szabad-

ságvesztéssel fenyegetett cselekmény, illetve bármely büntett esetében, ha a vádlott vagy közvetlen hozzátartozói kivánják; 16 éven aluli vádlott esetébenstb./ a főtárgyalásra védőt kirendelni. A járásbiróság előtti eljárásban azonban csak választott védő szerepelhet, itt tehát nincs helye védő kirendelésének.

Hivatása betöltésében mind a választott, mind a kirendelt védő független a terhelttől és saját belátása szerint jár el. Ha pl. a terhelt nem akar védekezni vagy fellebbezni, az ő akarata ellenére is élhet a védő e jogokkal. A védő védettje érdekében az eljárás bármely szakában, a nyomozás alatt is eljárhat. Rendszerint joga van letartóztatott védettjével hatósági személy ellenőrzése nélkül érintkezni és megtekintheti az ügy iratait. E jogokat a hatóság csak az előkészitő eljárás idején korlátozhatja, az eljárás sikerének veszélyeztetése esetén.

A közbenső eljárás

Az előkészitő eljárás /nyomozás, vizsgálat/ és a főtárgyalás közé van beillesztve a közbenső eljárás szakasza, amelynek két változata lehet: vagy a vád alá helyezés vagy a főtárgyalásra való közvetlen idézés.

A vád alá helyezés

Az ügyész vagy a magánvádló vádirata nélkül - mint emlitettük - a biróság nem tüzhet ki főtárgyalást. A vádiratot, ha a vizsgálati szakaszra nem került sor, közvetlenül a vádtanácshoz kell benyujtani; ha pedig volt vizsgálat, a vizsgálóbiróhoz. Ezek a szervek a vádiratot kézbesittetik a terheltnek, aki a vádirat ellen kifogással élhet a vádtanácshoz. Ezzel sor kerül a vád alá helyezési szakaszra. A vád alá helyezési eljárást a polgári szabadság fontos biztositékának tekintették - az angol nagy jury példájára -, ti. ez az eljárás volt hivatva

arra ügyelni, hogy a vádlottak padjára csak az kerülhessen, akit nem csupán a kormány utasitása szerint müködő ügyész, hanem a függetlenebb birósági szerv is megvádolt.

A vádtanács vagy megszünteti az eljárást /ha a vádat nem látja megalapozottnak/, vagy a vizsgálat kiegészitését rendeli el, vagy vádhatározattal a terheltet vád alá helyezi. A "terhelt" a bünvádi eljárás alá vont személy általános elnevezése. A nyomozás alatt, tehát mig a vizsgálat nincs elrendelve, illetve - a vizsgálati szakasz elmaradása esetén - mig a vádiratot nem nyujtották be, a Bp a terheltet gyanusitottnak nevezi. A vádlott elnevezést csak arra alkalmazza, akit már vád alá helyeztek, illetve aki ellen a főtárgyalás el van rendelve.

A főtárgyalásra való közvetlen idézés

Ha a terhelt nem élt kifogással a vádirat ellen, illetve az ügy csekélyebb sulyu és teljesen világos /pl. tettenérés esetén/, az eljárás gyorsitása érdekébenaz előkészitő eljárás után, a vád alá helyezési eljárás mellőzésével, közvetlenül a főtárgyalásra idézhető. A közvetlen idézést az ügyész inditványozhatja a vádiratban. /Magánvád esetén közvetlen idézésre nincs mód, mert a Bp a magánvádló feltehető elfogultsága miatt kötelezően rendeli el a vád alá helyezési eljárást./

Amennyiben a biróság, amelyhez az ügyész inditványát benyujtotta, ugy találja, hogy az előirt törvényes előfeltételek fennállanak, elrendeli a közvetlen idézést a főtárgyalásra, s arra az ügyészt és a terheltet a vádirat kézbesitése mellett idézőlevéllel megidézi.

A főtárgyalás

A/ Főtárgyalás a törvényszék előtt

A bünvádi eljárás sulypontját, döntő szakaszát a főtárgyalás képezi. Az eljárás összes eddigi szakaszai csak a fő-

tárgyalásnak, a tulajdonképpeni bünvádi pernek az előkészitését célozzák. Itt dől el az ügy sorsa s itt érvényesülnek a büntető eljárás fent emlitett alapelvei: a közvetlenség, szóbeliség, nyilvánosság, az ügyfélegyenlőség, a védelem szabadsága. A vádlott mindig bilincs nélkül jelenik meg, ez is arra utal, hogy ő perbeli ügyfél, aki magát szabadon védheti.

A főtárgyalás rendszerint nyilvános. A biróság azonban a főtárgyalás egészére vagy egy részére elrendelheti a nyilvánosság kizárását, ha az a közrendet vagy a közerkölcsiséget veszélyezteti. A tárgyalás azonban ekkor sem titkos, mert azon a feleken kivül mindegyik vádlott és sértett részéről kijelölt 2-2 bizalmi férfi lehet jelen. Ha a nyilvánosság kizárása csak a főtárgyalás egy részére terjed ki, az itéletet nyilvánosan kell kihirdetni, éppugy, mint a teljesen nyilvános tárgyalás esetén.

A törvényszék előtti főtárgyalás menete a Bp szerint a következő: a megnyitásután a vádlottnak személyes viszonyaira vonatkozó kihallgatása; a megidézett személyek jelenlétének megállapitása; a vádhatározat vagy a vádirat meghatározott részének felolvasása, /a vádhatározat vagy a vádirat indokai nem olvashatók fel, nehogy ezáltal a vád kiszinezése előre befolyásolja a biróság tagjait/; a vádlott érdemleges kihallgatása; a bizonyitó eljárás, a perbeszédek; a biróság tanácskozása és az itélethozatal; végül az itélet kihirdetése.

A vádlott éppugy, mint az előkészitő eljárásban, a főtárgyaláson sem kötelezhető válaszadásra, a feleletet megtagadhatja és emiatt ellene semmiféle kényszereszközt /sem fizikait, sem pszichikait/ alkalmazni nem szabad. De ha önként vallani akar, mindig meg kell hallgatni.

A bizonyitó eljárás és a perbeszédek

A bizonyitó eljárás a maga egészében mindig a főtárgyaláson folyik le, a biróság és a felek jelenlétében. A biróság csak a főtárgyaláson felvett bizonyitékokra alapithatja itélet. A bizonyitás eszközei: tanuknak, szakértőknek a birósági elnök általi kihallgatása, valamint a felek által történő kihallgatásuk: az un. keresztkérdezés; eltérő vallomások esetén a szembesités; a szemle; bizonyos iratok /birói szemléről, házkutatásról felvett jegyzőkönyvek stb./ felolvasása.

A bizonyitási eljárás befejezése után következnek a perbeszédek: a vádló - tehát az ügyész vagy magánvádló - vádbeszéde, amely azonban a büntetés mértékére nem tehet inditványt, a vádlott, majd a védője védőbeszédei. - A vádló után a magánfél /sér tett/ vagy képviselője is felszólalhat magánjogi igénye érdekében.

A védőbeszédre a vádló válaszolhat, majd a vádlott és a védő viszonválasszal élhet. Az utolsó szó joga mindig a vádlottat illeti meg.

Az itélet

A perbeszédek után a biróság itélethozatalra vonul vissza, zárt ajtók mögött tanácskozik s a vádlottat vagy felmenti vagy bünösnek mondja ki. A biróság sem a cselekmény minősitése, sem a büntetés kiszabása tekintetében nincs a vádló inditványához kötve.

Az itélet, amelyet mindig irásba kell foglalni, két főrészből áll: a rendelkező részből és az indokolásból. A rendelkező rész többek között tartalmazza a vádlott felmentését, illetve elitélését. Ez utóbbi esetben a büncselekmény megjelölését is, melyben a biróság a vádlottat bünösnek találta, a büncselekmény törvény szerinti minősitését, a kiszabott büntetést, az alkalmazott törvényszakaszok idézésével stb. Mind a felmentő, mind a marasztaló itéletet részletesen meg kell indokolni. - A marasztaló itélet indokolásában ki kell fejteni, hogy a biróság milyentényeket és milyen okból tart bebizonyitottnak, továbbá tüzetesen meg kell jelölni a sulyosbitó és enyhitő körülményeket.

Az itélet kihirdetése.- "Az itélet a tárgyalás befejezése

után rendszerint azonnal meghozandó és kihirdetendő" /329.§/. Az elnök felolvassa a király nevében hozott itéletnek mind a rendelkező részét, mind az indokolást; ha ez utóbbi még nincs irásba foglalva, annak lényegét szóban kell előadni. Az itélet rendelkező részét a biróság, a felek és a közönség állva hallgatja meg. - Az itélet kihirdetése után az elnök megkérdezi előbb a vádlót, azután a vádlottat, hogy kivánnak-e perorvoslattal élni vagy megnyugosznak az itéletben.

B/ Az esküdtbiróság előtti főtárgyalás

A főtárgyalás menete lényegileg megegyezik a törvényszék előtti főtárgyaláséval, az eltérések csupán a törvényszék és az esküdtbiróság között levő szervezeti különbségekből adódnak. Az esküdtbiróság ugyanis kettős birói testületből áll: a 12 tagu esküdtszékből és a 3 tagu szakbirói tanácsból. /Az ebből fakadó sajátosságokat a Bp XIX. fejezete foglalja össze./

Az esküdtbiróság elnökének, aki azonos személy a szakbirói tanács elnökével, a főtárgyalás vezetésében még több a teendője, mint a törvényszék előtti főtárgyalás elnökének. Neki kell ugyanis gondoskodnia az esküdtszék megalakitásáról, az esküdtek utbaigazitásáról és - tájékoztatásukra - a törvények "fejtegetéséről".

Az esküdtbiróság előtti főtárgyaláson a vádlott személyi adatainak felvétele és a megidézettek jelenlétének megállapitása után az esküdtszék megalakitása következik. Ez mindig nyilvános ülésen, a felek és képviselőik jelenlétében történik. A felek /a vádlott és a vádló/ fontos joga a visszautasitás, ezzel bizonyos esküdteket indokolás nélkül kirekeszthetnek az esküdtszékből. A tárgyalásra ugyanis 30 esküdtet kell beidézni, közülük - illetve a törvény értelmében eleve kizártak kihagyása után megmaradottak közül - a vád és a védelem általában azonos számu, de legalább 7-7 esküdtet vethet vissza ugy, hogy 12 esküdt maradjon meg. Ha páratlan számu esküdt utasitható vissza, a védelemnek joga van többet visszavetni. - Amint 12 esküdt és esetleg egy vagy több pótesküdt neve a sorsolás során

együtt van, az esküdtszék megalakul. Az esküdtszék tagjai és a pótesküdtek kötelesek az egész főtárgyaláson jelen lenni, egészen az itélet kihirdetéséig. Az esküdtszék megalakitása után az elnök az esküdteket és a pótesküdteket a vádlott jelenlétében, nyilvános ülésen megesketi. Ezután az esküdtek elfoglalják üléseiket - a törvény szavai szerint - a vádlott helyével szemben /a gyakorlatban nem szemben, hanem oldalt, mert a vádlottak padját a főtárgyalási elnökkel szembenszokták felállitani/, és folytatódik a főtárgyalás: a vádirat felolvasása, a vádlott részletes kihallgatása, a bizonyitás. A bizonyitási eljárás ugyanugy folyik le, mint a törvényszék előtti főtárgyaláson, az esküdteknek azonban - éppugy, mint a biróság tajgainak - joguk van a tanukhoz és a szakértőkhöz kérdéseket intézni.

A bizonyitás befejezése után az esküdtekhez intézendő kérdésekre tesz javaslatot a vád képviselője. A kérdéseket - a vádlott, a védő és az esküdtek esetleges módositó vagy kiegészitő inditványainak meghallgatása után - végleges szövegükben a biróság fogalmazza meg ugy, hogy azokra majd az esküdtek csupán "igen" vagy "nem" szóval felelhessenek. - A Bp főkérdést, külön kérdést és külön főkérdést különböztet meg. A főkérdés arra irányul, hogy bünös-e a vádlott a vád tárgyává tett cselekményben. Külön főkérdést /kisegitő kérdést/ kell feltenni akkor, ha a vádlott más büncselekményben mutatkozik bünösnek, mint amivel vádolják /pl. csak kisérlet vagy részesség látszik fennforogni/. Külön kérdés /mellékkérdés/ feltevésére akkor kerül sor, ha a főkérdésre, illetve a külön főkérdésre az esküdtek többsége /7/ igennel válaszol. A külön kérdés irányulhat pl. a beszámithatóságot kizáró, a büntethetőséget megszüntető okra stb. Az esküdtekhez intézendő kérdések megállapitása után kerül sor a perbeszédekre. Ezt követi az elnök fejtegetése, amelyben utmutatást ad az esküdteknek feladatukra, továbbá megmagyarázza nekik az általuk megoldandó jogi kérdéseket, vagyis azokat a törvényeket, amelyek az ügy eldöntésénél alkalmazásra kerülhetnek. Az elnöki fejtegetésbenazonban nem szabad véleményt nyilvánitani sem a bizonyitás eredményéről, sem a bizonyitékok mérlegelése tekintetében.

Az elnöki fejtegetés után az esküdtek visszavonulnak és mint esküdtszék a külvilágtól elzárva, a maguk közül választott főnök vezetésével tanácskoznak, majd szótöbbséggel, nyilt vagy titkos szavazással hoznak határozatot a feltett kérdésekre. A bünösség kimondásához kétharmados többség /8 szavazat/ szükséges; a többi kérdésnél abszolut többség /7/ is elegendő. Szavazategyenlőség esetén a vádlottra nézve kedvező állásfoglalás lesz érvényes. Ezután az esküdtek visszatérnek a tárgyalóteremben. Az esküdtszék határozatát, a verdiktet a vádlott előtt kihirdetik, majd a szakbiróság - ha a verdikt szerint a vádlott nem bünös - azonnal, tanácskozásra visszavonulás nélkül, meghozza a felmentő itéletet. Ha azonban az esküdtszék a vádlottat bünösnek nyilvánitotta, a szakbiróság a felek meghallgatása után zárt ajtók mögött hoz itéletet, amelyben megállapitja a büntetés mértékét. Ezután az itéletet szabályszerüen kihirdetik.

A perorvoslati eljárás

A Bp a perorvoslatoknak kétféle nemét ismeri: a rendes és a rendkivüli perorvoslatot.

A rendes perorvoslatok a következők: a felfolyamodás, a fellebbezés és a semmisségi panasz.

A felfolyamodás az eljárás során hozott végzések ellen /igy pl. a vizsgálóbiró, a vádtanács stb. végzései ellen/ alkalmazható perorvoslat.

A fellebbezésnek csak itéletek ellen van helye s a fellebbezés alapján a felsőbb biróság a büntetőpert vagy annak döntő részét érdemlegesen ujra elbirálja.

A Bp életbelépése előtt kétfoku fellebbezés volt és a fellebbviteli fórumok /a kir. itélőtáblák és a Kuria/ pusztán az iratcsomó alapján hoztak döntést. A Bp bevezeti az egyfoku fellebbezést s a fellebbviteli eljárásban is - bizonyos korlátok között - teret ad a szóbeliségnek. A járásbiróság itélete ellen a törvényszékhez, a törvényszék elsőfoku itélete ellen

az itélőtáblához lehet fellebbezni. A tábla elsőfoku itélete ellen nincs helye fellebbezésnek. - Ez a fellebbezési rendszer a büntetőperek gyorsitását célozta.

A semmisségi panasz csak olyan itéletek ellen használható perorvoslat, amelyek fellebbezéssel meg nem támadhatók, tehát: az esküdtbiróság itélete, a törvényszék másodfoku, a kir. tábla első és másodfoku itélete ellen stb. A semmisségi panaszt a Bp szerint mindig a Kuria birálja el, de a ténykérdést nem, csupán a jogi kérdést vizsgálhatja felül, vagyis azt, hogy a biróságok az alaki és az anyagi büntetőjog szabályait a törvényeknek megfelelelően alkalmazták-e.

Semmisségi panasznak ugyanis valamely alaki vagy anyagi semmisségi ok alapján van helye s azzal a főügyész, a vádlott és a védő /a vádlott akarata ellenére is/ élhet.

Alaki semmisségi ok miatt a Kuria részben vagy egészben megsemmisitheti az alsóbiróság itéletét és az érintett biróságot uj eljárásra vagy csupán uj itélet meghozatalára utasitja. - Anyagi semmisségi ok esetén azonban a Kuria a megsemmisitett itélet helyett önmaga uj itéletet hozhat /pl. a vádlottat felmentheti, a büntetés mértékét megváltoztathatja stb./.

Rendkivüli perorvoslatok: perorvoslat a jogegység érdekében és az ujrafelvétel.

A "perorvoslat a jogegység érdekében" elnevezésü perorvoslattal, amelyet jogunkban a Bp honositott meg, csak a koronaügyész élhet a Kuriánál, bármely büntetőbiróság jogerős határozata ellen, ha azt törvénysértőnek találja. Amennyiben a Kuria valóban megállapitja a törvénysértést, az elitéltet felmentheti vagy enyhitheti a büntetést, a vádlott terhére azonban nem változtathatja meg az e perorvoslattal megtámadott itéletet /reformatio in peius tilalma/.

Az ujrafelvételt, mint rendkivüli perorvoslatot, már a feudális jog is ismerte, "perujitás" néven. A Bp szintén lehetővé teszi az ujrafelvételt, jogerős birói itélettel befejezett büntetőügyben az elitélt javára vagy terhére, - bizonyos szigoruan neghatározott esetekben és feltételek mellett

/pl. az alapperben hamis okiratok használata, hamis tanuzás, birák megvesztegetése; uj bizonyitékok stb./. Az ujrafelvételi inditvány elutasitása vagy elfogadása tekintetében rendszerint az első fokon eljárt biróság határoz. Ugyanezen biróság előtt folyik le az uj eljárás és az itélethozatal, amely - ha az ujrafelvételt az elitélt javára rendelték el - az előbbi itéletnél sulyosabb nem lehet. Az elitélt terhére elrendelt ujrafelvétel esetén azonban a régi itéletnél mind sulyosabb, mint enyhébb uj itélet hozható. Az uj itélet ellen ugyanolyan perorvoslatokkal lehet élni, mint más itélet ellen.

A statáriális eljárás átmeneti megszüntetése

Ami a törvényszékek előtti eljárás különleges alakját, a rögtönitélő birósági vagy statáriális eljárást illeti, az arra vonatkozó addigi rendelkezéseket a Bp-t életbeléptető törvény /1897: XXXIV. tc. 27.§/ hatályon kivül helyezte és ezzel a statáriális biráskodási eljárást, mint amelyre "ez idő szerint nincs szükség", átmenetileg megszüntette. Később azonban az 1912: LXIII. tc. /12. és 36.§/ felhatalmazta a kormányt a rögtönbiráskodás elrendelésére, és eljárási szabályainak rendelettel történő megállapitására. Az I. világháboru idején a statáriális biráskodást /és a gyorsitott eljárást/ be is vezették.

A járásbiróság előtti eljárás

A járásbiró, mint egyesbiró előtti büntetőeljárás nagyjából a törvényszéki eljáráshoz hasonlóan folyik, de egyszerübben és gyorsabban. Nincs vizsgálat, sem vád alá helyezés, hanem a magánvádló kérelmére vagy - közvád esetén- az ügyészségi megbizottnak a nyomozási iratokon alapuló inditványára kitüzik a tárgyalást. A vádat élőszóbanterjesztik elő. Az ügyvédi képviselet nem kötelező, az ügyet lehetőleg egy tárgyaláson be kell fejezni s a kihirdetett itéletet azonnal, de legkésőbb 24 óra alatt irásba kell foglalni.

A büntetőparancs a Bp által meghonositott uj intézmény; ez lehetővé teszi, hogy az eljárás meggyorsitása érdekében egészen csekély sulyu cselekmények esetén a járásbiróság a nyomozás adatai alapján a tárgyalás mellőzésével pénzbüntetést szabjon ki. Ha azonban a terhelt a büntetőparancs ellen kifogással él, a tárgyalást meg kell tartani.

A bünvádi per befejezése utáni eljárás

A törvény szabályozza a/ a büntetésvégrehajtást, valamint b/ az ártatlanul szenvedettek kártalanitása iránti eljárást is, amelyek a büntetőeljárás kiegészitő részei.

a/ A marasztaló itélet végrehajtásának feltétele a jogerős birói határozat.

Halálbüntetés esetén, még ha az elitélt vagy védője nem is folyamodott volna kegyelemért, az ügy összes iratait, a biróságnak a kegyelmezésre vonatkozó állásfoglalásával együtt, véleményezésre a Kuriához, onnan az igazságügyminiszterhez kell megküldeni; a miniszter pedig felterjesztést intéz a királyhoz. A halálbüntetés - mint arra a Btk. tárgyalásánál már utaltunk - csak akkor foganatositható, ha az államfő az elitéltnek nem adott kegyelmet, vagyis ha "szabad folyást enged az igazságszolgáltatásnak." - Megjegyezzük, hogy kegyelmi kérvényt bármely büntetés teljes vagy részleges elengedése iránt be lehet nyujtani.

Minthogy a szabadságvesztés büntetés végrehajtási módjairól a Btk. /1878: V. tc. 22-52.§/, továbbá igazságügyminiszteri rendeletek /2186/1880. sz. ig. min. körrendelet stb./ részletesen intézkednek, a Bp. e vonatkozásban csak néhány kérdést szabályoz /a büntetés megkezdése, befejezése, elhalasztása, félbeszakitása; több szabadságvesztésbüntetés egyesitése iránti eljárás/. - A pénzbüntetés végrehajtásáról nem a Bp, hanem az igazságügyminiszter rendelete tartalmaz részletes szabályozást.

b/ Az ártatlanul szenvedettek kártalanitásának helye van

a biróság által indokolatlanul elrendelt előzetes letartóztatás vagy vizsgálati fogság miatt, valamint végrehajtott szabadságvesztés, vagy pénzbüntetés, továbbá halálbüntetés miatt. A pénzbeni kártalanitás feltétele a jogerős felmentés vagy az eljárás jogerős megszüntetése oly cselekmény miatt, amelyet nem az elitélt, vagy egyáltalán senki nem követett el /pl. hamis vád/, vagy ha az elkövetett cselekmény nem volt büncselekmény. A kártalanitási igény kérdésében a Kuria dönt és ennek alapján az összeget az igazságügyminiszter állapitja meg, jogorvoslat kizárásával..- Azt, hogy a kártalanitási összeg megállapitását a Bp a biróság helyett a miniszterre bizza, a korabeli jogtudomány élesen, de eredménytelenül kifogásolta.

A Bp lehetővé teszi, hogy ha a kártalanitási eljárás során a jogositott az államtól nem kapott teljes vagyoni kártéritést, birósági uton azoktól az egyénektől követelhessen teljes, vagyis az állam által adott összegen felüli kártalanitást vagy un. sérelmi dijat, akiknek hibája okozta az elszenvedett sérelmet.

A Bünvádi perrendtartás értékelése

A polgári társadalmi-gazdasági rendet, a tőkés fejlődés érdekeit szolgáló burzsoá birósági szervezet és büntető eljárás kialakulása, hiányosságai ellenére is, a önmagát tulélt feudális törvénykezéshez képest - kétségkivül nagy lépést jelentett előre. - A liberálkapitalista korszak vége felé létrejött Bünvádi perrendtartás pedig a dualizmus idejének a maga nemében jelentős és szinvonalas jogalkotása volt. Kodifikátorai figyelembe vették és hasznositották a francia, angol, német, osztrák stb. burzsoá büntetőeljárási jog elveit és intézményeit, az akkori magyar társadalom uralkodó osztályai nézeteinek megfelelően módositva.

Az egész ország területére hatályos Bp nagyban előmozditotta azoknak - az előzőek során emlitett - hiányosságoknak a kiküszöbölését, amelyek a büntető peres eljárás addigi kodifikálatlan helyzetéből fakadtak. A burzsoá-demokratikus el-

járási alapelvek és garanciák törvénybe foglalása, továbbá a fő- és pótmagánvád, a vádtanács stb. intézményének meghonositása, az esküdtszék hatáskörének kiterjesztése a sajtóvétségeken tul a sulyosabb közönséges és a politikai büncselekmények feletti itélkezésre is, a maga idejében haladásnak tekinthető.

Valójában azonban a biráskodást "osztályfölöttinek", elfogulatlannak, függetlennek beállitó illuziók, s az eljárás meghirdetett polgári demokratikus alapelvei és intézményei lényegileg mindenekelőtt azt a célt szolgálták, hogy egyfelől alkalmasabbá tegyék a biróságokat a kapitalista állami, társadalmi és gazdasági rend megszilárditására és védelmezésére, másfelől pedig, hogy jobban, - Lenin szavaival - "körmönfontan" leplezzék a burzsoá biráskodás osztályjellegét, osztályfunkcióit, elnyomó és a kizsákmányolást elősegitő szerepét.- Az uralkodó osztályok, a vagyonos rétegek érdekeit, privilégizált helyzetét sokszor szinte teljesen leplezetlenül is védik a Bp. egyes rendelkezései. Ilyenek pl.: az esküdtképességnek vagyoni cenzusboz kötése, vagy az a rendelkezés, amely szerint az előzetes letartóztatott vagy a vizsgálati fogoly azt a kényelmet, amely állásának és vagyoni viszonyainak megfelel, feltétlenül megszerezheti; jogában áll magát saját költségén élelmezni, saját ruháit és ágynemüit használni, sőt rendes foglalkozását is folytathatja /ha ez utóbbi nem ellenkezik a fogházrenddel/. Továbbá: ha a terheltet szökés veszélye miatt előzetes letartóztatásba vagy vizsgálati fogságba kellene helyezni vagy már tényleg fogva van: szabadlábon kell hagyni, illetőleg szabadlábra kell helyezni /141.§/, még a legsulyosabb büncselekmények esetén is, ha ő maga vagy helyette más valaki megfelelő összegü biztositékot, óvadékot /kaució/ ad, amelyet készpénzben vagy értékpapirban kell letenni. Természetes, hogy mindezek a lehetőségek a nyomoruságos anyagi körülmények között élő munkásosztály és szegényparasztság számára nem állottak rendelkezésre.

A védelem tekintetében szintén erős hátrányban voltak a szegényebb néprétegek. Ha a terhelt nem él a "védőválasztás" jogával, azaz ha anyagi helyzete miatt nincs módjában védelmét

ügyvédre bizni, a biróság elnöke vagy az Ügyvédi Kamara bizonyos esetekben ugyan védőt rendel ki számára, a kirendelt védő azonban a büntető eljárás bonyolult menetében nem igen tett erőfeszitéseket védettje jogainak biztositása érdekében. Az első biróság által kirendelt védő egyébként sem volt köteles eljárni, ha az ügy perorvoslat folytán felsőbb biróság elé került. - A járásbiróság előtti eljárásban pedig a Bp szerint nincs helye védő kirendelésének. Ha tehát a terhelt nem képes vállalni az ügyvédi költségeket, a védelem tekintetében itt teljesen magára van utalva. Ugyanakkor a gazdag, jómódu terheltnek lehetőséget ad a Bp arra, hogy bármely biróság előtt egyszerre több, kiválóan képzett ügyvédet is megfizessen és igénybe vegyen védelme érdekében.

E néhány kiragadott példa is kellőképpen dokumentálja a burzsoá törvénykezés valódi jellegét a liberálkapitalista szakaszban, nem is szólva az imperializmus, a monopolkapitalizmus időszakáról, amikor a polgári demokratikus elveket és garanciákat, mint látni fogjuk, egyre-másra szoritják háttérbe vagy helyezik hatályon kivül.

III. A büntetőeljárási jog további alakulása 1918-ig

A bünvádi perrendtartás életbelépése /1900/ után néhány évvel megjelent a Bp novellája, az 1907: XVIII. tc., amely a büntető eljárásban több módositást eszközölt, igy - többek között - a törvényszék itélete ellen beadott semmisségi panasz elbirálását a Kuria helyett a királyi táblákra bizta. Az esküdtszék és a táblák itéletei elleni semmisségi panaszok tekintetében továbbra is a Kuria dönt.

A monopolkapitalista, imperialista korszak kibontakozása, a háborus készülődés, majd az I. világháboru a büntető eljárásra is rendkivül negativ hatást gyakorolt. A militarizálódás, a szabadságjogok megszoritása, a liberális burzsoá garanciák egyre nagyobbmérvü felszámolása jellemzik ezeket a vál-

zásokat. Megjelennek a katonai büntetőperrendtartási törvények /1912: XXXII. és XXXIII. tc./; a kormány felhatalmazást kap a polgári egyének katonai biráskodás alá helyezésére háborus veszély stb. esetén; az esküdtbiráskodás felfüggesztésére, továbbá a gyorsitott eljárás, valamint a rögtönbiráskodás elrendelésére és eljárási szabályainak rendeleti megállapitására /a kivételes hatalomról szóló 1912:LXIII. tc. 12. és 35. §/.- Az uralkodó osztályok bizalmatlansága fokozódik az esküdtszék iránt, előbb a királyság intézménye elleni cselekmények, a köztársasági mozgalom és propagandatevékenység elbirálását vonják el az esküdtbiróság hatásköréből /1913: XXXIV. tc./, majd pedig módositják az esküdtbiráskodás és eljárás jellegét, a szakbirák sulyát megnövelik az esküdtszék rovására /1914: XIII. tc./.

Az esküdtszék tanácskozását most már az esküdtbiróság elnöke, tehát szakbiró vezeti. A törvény egy sor más rendelkezése is csökkenti az esküdtszék, sőt az egész esküdtbiróság jelentőségét és hatáskörét. Mindezt távolról sem ellensulyozza az, hogy a fenti jogszabály elrendeli két esküdt bevonását az itélethozatalba. A kormány célja - mint Rónai Zoltán még 1913-ban találóan megállapitotta - "fenntartani az esküdtszék formáját, az esküdtszék lényege nélkül."

Az I. világháboru kitörése után mindjárt megkezdték és hamarosan a törvényszékeknek több mint a felére kiterjesztették az esküdtbiróságok müködésének felfüggesztését /5486; 5735 és 6082/1914.M.E. sz.r. stb./. Indokául arra hivatkoztak, hogy e törvényszékek területe a háboru veszélyének leginkább ki van téve, holott abban az időben az ország egyetlen részén sem volt tényleges háborus veszély, mégkevésbé folytak hadmüveletek. - /A vádhatóságok egyébként a még müködő esküdtbiróságok helyett is, ha csak módját ejthették, szakbiróságokhoz vitték a büntetőügyeket./

A büntetőeljárás terén tapasztalható retrográd tendenciák kevésbé érintik a fiatalkoruak biróságáról szóló törvény /1913: XIV. tc./ eljárásjogi szabályait és a sajtótörvénynek /1914: XIV. tc./ a sajtóbüncselekmények ügyében való eljárást tartalmazó rendelkezéseit.

IV. A büntetőeljárási jog az ellenforradalom államának időszakában

A Tanácsköztársaság megdöntése után a hatalomra jutott ellenforradalom a büntetőtörvénykezés elsődleges feladatának a megtorlást, vagyis a proletárállam funkcionáriusainak és fegyveres ereje tagjainak mielőbbi, könyörtelen felelősségre vonását, valamint a népelnyomó, ingatag rendszer erőszakos megszilárditását s minden haladó politikai törekvés elfojtását tekintette. E célok érdekében teljesen félretette a Bp-nek, a liberálkapitalista korszakban kiépitett garanciális rendelkezéseit. A kormány - törvénysértően tullépve a kivételes hatalomról szóló törvényben /1912: LXIII. tc./ szabályozott rendeletalkotási jogkörét - 1919. augusztus 19-én kormányrendelettel létrehozta a törvénykezés ideieglenes szabályozásáról szóló, un. gyorsitott bünvádi perrendtartást, a Gybp-t /4038 és 4039/1919. M.E. sz. rend./.

A Gybp. nem tesz lehetővé perorvoslatot, az ujrafelvétel és a jogegység érdekében használt perorvoslat kivételével; a legenyhébb esetekre is kötelezővé teszi az előzetes letartóztatást és nem köti határidőhöz annak tartamát. - Minden törvényszéknél, amelynek büntető hatásköre van, egy vagy több külön tanácsot kell alakitani, amely az elnökön kivül négy biróból áll. Ezeknek az un. ötös tanácsoknak a feladata "a Tanácsköztársaság megalapitása, fenntartása vagy visszaállitása érdekében elkövetett büncselekmények" megtorlás, tekintet nélkül arra, hogy a cselekményt a rendelet /4.039/1919.M.E./ életbeléptetése előtt vagy után követték-e el. Az ötös tanácsok felállitásával és az esküdtbiráskodás "ideiglenes" felfüggesztésével /6.898/1919.M.E.sz. rend./ a törvényileg esküdtbirósági hatáskörbe utalt cselekményeket az ellenforradalmi kormányzat egy, általa rendelettel kreált birói fórum elé utalta, ezzel megsértette azt a hatályban levő törvényt is, amely szerint "senkit illetékes birájától elvonni nem szabad" /1869: IV. tc. 20.§/. - Az ötös tanácsok müködésére jellemző, hogy törvényellenesen korlátozták a védő jogait s a védelem

inditványait semmibe vették, a büntetlen előéletet nem minősitették enyhitő körülménynek stb. Itélkezési gyakorlatuk célja a kérlelhetetlen megtorlás és az elrettentés volt.

A Gybp. az ötös tanácsok felállitásán kivül rendelkezik a statáriumról is /4.039/1919. M.E. 17-18.§/. Rögtönbiráskodásnak van helye az annak kihirdetése után elkövetett hütlenségre, lázadásra, gyilkosságra stb. nézve /az 1912: LXIII. tv. 12.§ 4. pontjában felsorolt cselekmények/. Majd pedig felhatalmazást kapott a kormány arra is, hogy a rögtönbiráskodást az állami és társadalmi rend" erőszakos felforgatására" irányuló mozgalom vezetőire és résztvevőire, mindenekelőtt a kommunistákra kiterjessze /1921: III. tv. 13.§./.

Itt kivánjuk hangsulyozni, hogy 1923. febr. 10-én a kivételes hatalom alapján tett összes rendelkezések hatályukat vesztették /1922: XVII.tv.6.§/, ettől kezdődően a kormány kivételes hatalma véget ért, s igy nem volt törvényes felhatalmazása arra sem, hogy rögtönbiráskodást rendeljen el. Amikor tehát 1931. szeptember 20-án Zsitvay Tibor igazságügyminiszter rendelete - a biatorbágyi viadukt felrobbantása ürügyén - megjelent, a rögtönbiráskodás kihirdetéséhez az igazságügyminisztternek nem volt joga, a statáriumot - amelynek a munkásmozgalom két nagy mártirja, Sallai Imre és Fürst Sándor áldozatul esett - a miniszter minden törvényes alap nélkül rendelte el!

Az ellenforradalmi rezsim, noha negyedszázados uralma alatt nem helyezte hatályon kivül a Bp-t, sorozatos változtatásokkal, módositó, kiegészitő-rendelkezésekkel és a birói gyakorlat torzulásaival nemcsak a politikai jellegü, hanem az egyéb büncselekmények elbirálása tekintetében is egyre több megszoritást alkalmazott, mindinkább elsorvasztotta a Bp garanciáit. Igy pl. korlátozták a vádirat elleni kifogást, szükitették a vádtanács jogkörét, szük körre szoritották a büntető eljárás vizsgálati szakaszát. Ebben a korban a biróságok gyakorlata szinte semmivé tette a vád alá helyezési eljárás szerepét, jelentőségét, mert a vádtanács ugyszólván mindig vádhatározatot hozott, abból a meggondolásból kiindulva, hogy vád alá helyezés esetén a törvényszék itélő tanácsa ugyis

mégegyszer megvizsgálja az ügyet. Ha ellenben a vádiratot elutasitja a vádtanács, ezért a felelősséget ő viseli. A birói gyakorlat továbbá törvényellenesen korlátozta a védelmet a nyomozás terén; sőt a főtárgyalás helyett a valóságban mindinkább a nyomozás vált a büntetőper tulajdonképpeni döntő szakaszává; a nyomozó szervek "ténymegállapitásainak" megdöntésére ugyanis a főtárgyaláson sokszor alig volt lehetőség, a védelemmel szemben a tulsuly a gyakorlatban a vád javára billent.

De kialakult az a törvényellenes, az ügyfélegyenlőség elvét sértő gyakorlat is, amely szerint az itélet kihirdetése után a főtárgyalás elnöke elsőként általában nem az ügyészt, hanem a vádlottat kérdezte meg, hogy megnyugszik-e az itéletben vagy fellebbezni kiván. Az ügyész pedig ugyszólván minden olyan esetben, amikor a vádlott fellebbezett, a maga részéről szintén fellebbezést jelentett be, s igy a fellebbviteli eljárásban nem érvényesülhetett a reformatio in peius tilalma, amely a vádlott egyedüli fellebbezése esetén irányadó lett volna.

A törvényszék elé tartozó büntető ügyek jórészét is - a tanács helyett - egyesbiró elé utalták /1921: XXIX. tc./, akinek itélete ellen a perorvoslat /smmisségi panasz/ korlátozott volt /1928: X.tc. 30.§/. Más törvények is megszoritották a perorvoslatok lehetőségeit /1930: XXXIV. tc. stb./. A büntetőparancs alkalmazásának körét viszont kiterjesztették.

A harmincas évek második felében, a fasizálódás előrehaladása, a háborus készülődés fokozódása, majd a háboru idején, az ellenforradalmi állam ismét egyre növekvő mértékben használta fel a büntetőeljárás eszközeit a munkásosztály elnyomására, a haladó erők, az antifasiszta mozgalom letörésére, a Bp. rendelkezéseit félretevő szabályokkal /pl. 1938: XVI. tc./. - A "honvédelmi törvény", az 1939: II. tc. - mint arról a büntetőjog tárgyalásánál már emlitést tettünk - felhatalmazást adott a kormánynak statárium hirdetésére, mind a katonai, mind a polgári /civil/ büntetőbiráskodás körében. A honvédelmi törvény szerint /221.§/ a minisztérium rögtönbiráskodást rendelhet el bármely büntettre, ha "az ország épségének vagy belső rendjének megóvása végett elrettentő példaadás szükséges." A kor-

mányt ez a jogszabály felhatalmazza arra is, hogy a büntetőeljárást az arra törvényileg hivatott biróságoktól más büntető biróságokra ruházza át, és hogy a bünvádi perrendtartási törvény szabályai helyett rendeleti uton, más, különleges eljárási szabályokat állapitson meg. Noha a honvédelmi törvény /160.§/ kikötötte, hogy a kormány a megfelelő perorvoslatot mindenképpen biztositsa, a kormány mégis ugy rendelkezett /4.810/1942. M.E. sz.r./, hogy büntető ügyben a koronaügyész inditványára a Kuria jogorvoslat kizárásával első- és végső fokon itélkezhet. - Ezekben az években megint mind nagyobb tere nyilt a birói önkénynek, jórészt megszüntek a személyes szabadságnak azok a formális garanciái is, amelyeket a Bp. az eljárásban biztositott. -

A kormány a katonai biráskodást sorozatosan kiterjesztette polgári egyénekre is. A büntetőitélkezés terén az osztályelnyomásnak, s az antifasiszta megmozdulások eltiprásának leggátlástalanabb eszköze volt a vezérkari főnök kólönbirósága, amely ezrével itélte el és küldte halálba azokat, akik a Hitler csatlósává süllyedt országot ki akarták vezetni a 2. világháboru katasztrófájából.

II. Fejezet

A BÜNTETŐELJÁRÁSI JOG AZ 1918-19. ÉVI FORRADALMAK IDEJÉN

I. A büntetőeljárás a polgári demokratikus forradalom időszakában

A polgári demokratikus forradalom a büntetőeljárási jog terén nem hozott átfogó, igazán lényegbevágó változásokat; a Bp mindvégig hatályban maradt. Mégis létrejött néhány olyan eljárási rendelkezés, amelyek külön említést érdemelnek.

A Magyarország Nemzeti Tanácsa /Nagy Nemzeti Tanács/ által 1918. november 11-én elfogadott Néphatározat idevonatkozó rendelkezésének megfelelően, a Károlyi-kormány rövidesen megalkotta a nép esküdtbiráskodásáról szóló néptörvényt /1918: II.ntv./ A jogszabály nagymértékben kibővíti az esküdt népesség körét, mindenki lehet esküdtbiró, "akit községi választójog illet." E törvény szerint a büntetőbiráskodást fontosabb ügyekben esküdtbiróság gyakorolja, a sajtó utján elkövetett, valamint a politikai bűncselekmények felett pedig minden esetben esküdtbiróság itél. /Azt azonban, hogy mely cselekmények tekintendők politikai bűncselekménynek, csak egy későbbi törvény, az 1919: XV. ntv. állapitja meg./

Különösen érdekes az esküdtbirósági néptörvénynek az az eljárásjogi rendelkezése, amely kimondja, hogy hazaárulás vádja esetén a perbefogás kérdésében is esküdtszék határoz. A fenti bűncselekmény tekintetében tehát az esküdtszék a vádjury szerepét is betölti, hasonlóan a büntetőeljárás 1844. évi /un. esküdtszéki/ javaslatának - természetesen egész más történelmi körülmények között született - elgondolásához.

Minthogy ez a kerettörvény lényegileg csupán az alapelveket körvonalazta, a végrehajtáshoz szükséges részletes szabályokkal a kormány adós maradt, az esküdtképesség körének kiterjesztése, s a vádjury létrehozása nem valósulhatott meg. - A régi esküdtbiróságokat azonban általában ujjászervezték és azok sok helyen működésbe is léptek. De a polgári demokratikus

rendszer fokozódó politikai nehézségei miatt az esküdtbiráskodás ügye kezdett mindinkább háttérbe szorulni.

További jelentős, uj eljárási rendelkezések valójában csak a háboruval kapcsolatban felelős személyek elleni eljárás előkészitéséről szóló - e korszak büntetőjogának tárgyalása során már vázolt - törvényben /1919: XXIII.ntv./ találhatók.

Az eléggé nehézkes és komplikált rendkivüli eljárás szabályai szerint a háborus bünösök perbefogását a Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága rendeli el, a perbefogás kérdésében vagy maga az Intéző Bizottság, vagy az általa megbizott, tizenegy tagu különbizottság dönt. A vizsgálatot a köztársasági elnök által kijelölt biró végzi, de a vizsgálóbiró nem határozhat a vizsgálat megszüntetése és befejezése kérdésében. A védelem jogát a néptörvény a Bp szerint biztositja. A vádat a Nemzeti Tanács Intéző Bizottsága /vagy a különbizottság/ által választott "népbiztos" képviseli. A vád alá helyezésről a Nemzetgyülés határoz; a háborus bünösök feletti itélkezés jogát a törvény szintén a Nemzetgyülésnek tartja fenn. /Mint ismeretes, a Nemzetgyülés az egész Károlyi-korszak alatt nem alakult meg. A választások időpontját - hosszas huzavona után - a kormány végül is április 13-ában határozta meg, időközben azonban a polgári demokratikus rendszer megbukott./

Ami a büntetőeljárást érintően a kodifikációs munkálatokat illeti, az igazságügyminisztériumban néptörvény, illetve kormányrendelet-tervezetek készültek, főként a gyorsitott eljárás és a statárium bevezetésére, s az esküdtbiróságok működésének felfüggesztésére; de elfogadásuk és kihirdetésük már nem történt meg.

II. A büntetőeljárás a Tanácsköztársaság idején

A Tanácsköztársaság néhány hónapos fennállása alatt is jelentős lépéseket tett az uj, szocialista büntetőeljárási jog létrehozására. A Forradalmi Kormányzótanács a Mindenkihez c. kiáltványban már a proletárforradalom győzelmének napján ki-

nyilvánitotta, hogy a törvényhozói, végrehajtói és biráskodó hatalmat a Munkás, Paraszt-és Katonatanácsok diktaturája gyakorolja.

A régi birságok müködését a büntető és a polgári ügyekben egyaránt felfüggesztették /1. sz. I.N.r./, majd elrendelték a forradalmi törvényszékek, mint külön birságok felállitását /FKT.IV.sz.r.III.25./ Hatáskörükbe az ellenforradalmi büntettek, valamint az olyan büncselekmények elbirálása tartozott, amelyeket a Forradalmi Kormányzótanács külön rendelettel oda utalt.

E birságok gyorsitott eljárási szabályok alapján müködtek, a hatáskörükbe tartozó ügyekben eleinte nem volt helye sem alakszerü nyomozásnak, sem vádirat benyujtásának. A vizsgálóbiró és a vádtanács intézménye megszünt. Ügyészi szervezetet nem épitettek ki. A terheltet elfogatása után azonnal a forradalmi törvényszék elé kellett állitani. A vád képviseletét is ellátó vádbiztosnak volt a kötelessége, hogy a bizonyitékokat beszerezze s a sértett, a tanuk és a szakértők megidézése vagy elővezetése iránt intézkedjék. "Az egész eljárás elejéről végig az együttülő forradalmi törvényszék előtt és ha csak lehet, félbeszakitás nélkül" folyt le /4.§/.

A kontradiktórius eljárás során a védelem kötelező volt, a terhelt bárkit választhatott védőjének /a védői tiszt sem volt képesitéshez kötve/, szükség esetén pedig a biróság rendelt ki védőt. - A tárgyalás azzal kezdődött, hogy a vádbiztos a biróság elé tárta a terhelt ellen fennforgó tényeket, ezt követte a bizonyitó eljárás, amelynek eredményét a vádbiztos összefoglalta, értékelte és megtette inditványát. Erre a terhelt és védője reflektált s ha a vádbiztos még válaszolt, az utolsó szó joga mindig a terheltet és védőjét illette. A forradalmi törvényszék általában nyilvánosan tárgyalt, de az elnök államiztonsági vagy más fontos érdekből zárt tárgyalást is rendelhetett el. A tárgyalás befejeztével a biróság zárt tanácskozáson hozta meg az itéletet. A bünösség kérdésében titkos szavazással, szótöbbséggel döntött; általában a büntetés kiszabása is szavazattöbbséggel történt, kivéve a halál-

büntetést, amelyet csak az elnök és a tagok egyhangu határozatával lehetett kimondani. A biróság az itéletet rövid indokolással együtt mindjárt irásba foglalta. Az itéletben megállapitott büntetést minden fajta perorvoslat kizárásával, azonnal végre kellett hajtani.

A Forradalmi Kormányzótanács már áprilisban ugy rendelkezett, hogy minden olyan letartóztatást, amely politikai büncselekmény miatt történt, a Belügyi Népbiztosság tudomására kell hozni és hogy ilyen cselekmények esetén csak az igazságügyi népbiztos engedélyével lehet a terheltet forradalmi törvényszék elé állitani /FKT. LXVII. sz.r.IV.19./. Ezeknek a rendelkezéseknek az volt a célja, hogy az ellenforradalmi mozgalmak elleni küzdelmet ne zavarhassák meg a különböző helyi bünüldöző szervek esetleges meggondolatlan, elhamarkodott lépései, amelyek az állam kül- vagy belpolitikai érdekeit is sérthették. Az a későbbi rendelkezés azonban nem látszik kellőképp indokolhatónak, amelyik a 48 órán belül végre nem hajtott halálos itélet végrehajtásának felfüggesztését és szabadságvesztésre történő átváltoztatását irja elő /FKT.CXXVII. sz.r./.

Müködésük közel kéthónapos tapasztalatainak figyelembevételével a forradalmi törvényszékek szervezetét és eljárását a Forradalmi Kormányzótanács ujonnan szabályozta /FKT.XCIV. r.V.16./. E rendelet a szervezeti intézkedések mellett hatásköri és eljárási rendelkezéseket is tartalmaz. A forradalmi törvényszékek hatáskörébe olyan büncselekményeket utal, "amelyek a Tanácsköztársaság fennmaradását és biztonságát s általában a dolgozók uralmának forradalmi rendjét sértik vagy veszélyeztetik" /6.§/. Minthogy a rendelet szerint nemcsak a kifejezetten politikai, hanem más jellegü büntettek is /pl. a közellátási büncselekmények, az árdrágitás stb./a forradalmi törvényszékek elé tartoztak, nyilvánvaló, hogy ezeket az ujtipusu törvénykezésiszerveket az állam már egyre inkább általános büntetőbiróságoknak tekintette. /A gyakorlatban a forradalmi törvényszékek, minthogy a proletárdiktatura uj, rendes büntetőbiróságai nem épültek ki, a régiek pedig lényegileg nem

müködtek, már e jogszabály kiadása előtt is rendszeresen itélkeztek közönséges büncselekmények elkövetői fölött is./.

Igy a forradalmi törvényszékek eljárásának statáriális jellege megszünt. A XCIV. számu, fent emlitett, rendelet már nem irja elő, hogy az eljárás egészének a biróság előtt kell lefolynia, nem zárja ki az alakszerü nyomozást, de a perorvoslatot, a "panaszt" sem, amelynek a halálbüntetés végrehajtására már halasztó hatálya van; nem követeli meg minden büntetés azonnali végrehajtását stb. A vádbiztos ezentul a nyomozást irányitja, a bizonyitékok összegyüjtésével a Vörös Őrséget vagy egyéb karhatalmi alakulatot bizhat meg; a tárgyalást előkésziti és a vádat képviseli. Joga van - az elnök hozzájárulásával - az eljárást a tárgyalás előtt megszüntetni, a vádat azonban nem ejtheti el. - A vádlotton és védőjén kivül a vádbiztos szintén élhet jogorvoslattal /panasszal/ - alaki és anyagi örvénysértés esetén - a forradalmi törvényszék itélete ellen s nemcsak a vádlott terhére, hanem javára is. Perorvoslati fórumként a rendelet az Országos Forradalmi Főtörvényszéket kivánta felállitani, de erre nem került sor. A vidéki forradalmi törvényszékek azonban mégis lehetőséget találtak a jogorvoslatra oly módon, hogy itéleteiket a budapesti forradalmi törvényszékhez terjesztették fel, felülvizsgálatra.

A forrada mi törvényszék korábbi, statáriális jellegü eljárási szabályai a rendelet harmadik fejezete szerint a forradalmi törvényszékektől elkülönitett rögtönitélő biróságok müködésére válnak jellemzővé és kötelezővé. "A rögtönitélő biráskodás gyakorlására a Forradalmi Kormányzótanács, hadmüveleti területen a hadsereg főparancsnoksága is külön biróságokat küldhet ki" /FKT.XCIV. sz.r.20.§ V.16./.

A Tanácsköztársaság büntetőeljárásának tárgyalása során meg kell emlékeznünk a szocialista forradalom győzelme előtt meginditott, ill. letárgyalt bünügyek felülvizsgálásáról. A Kormányzótanács erre vonatkozó rendelete értelmében: "Az olyan bünvádi eljárás, amelyet a kapitalista termelési és társadalmi rend érdekének megóvása vagy védelme céljából inditottak meg, e rend összeomlásával elvesztette mind erkölcsi, mind

célszerüségi alapját ... Ily esetekben tehát a bünvádi eljárást feltétlenül törölni kell" /FKT. LXII.sz. r.IV.16./ A büntetőügyek felülvizsgálása céljából Budapesten, valamint minden megyében elnökből és két tagból álló különtanácsokat, un. liquidációs tanácsokat alakitottak. E tanácsok mindazokat az ügyeket átvizsgálták, amelyek még jogerősen nem fejeződtek be, vagy amelyekben az elitélt a büntetést még nem töltötte ki. A be nem fejezett ügyekben a liquidációs tanács a büntetőeljárás megszüntetését vagy folytatását rendelhette el, a jogerősen befejezett ügyek esetében viszont arról határozott, hogy az itélet végrehajtható-e vagy pedig a büntetést el kell engedni; ez utóbbi esetben a fogva levő vádlottat azonnal szabadlábra helyezték. /A felülvizsgálat során mintegy 14 000 ügyet szüntettek meg és alig több, mint 2300 régi büntetőügy maradt folyamatban./

A kodifikációt illetően az Igazságügyi Népbiztosság,amely Rónai Zoltán népbiztos irányitásával mondhatni minden jogág területén igen jelentős jogszabályelőkészitő munkát végzett, elkészitette a birói hatalomról és szervezetről, s a büntető és a polgári eljárásról szóló egységes kódex tervezetét is; a Forradalmi Kormányzótanács azt május 10-én elfogadta, majd - az alkotmánytervezet hatására, azzal összhangban - jelentősen átdolgozott és módositott törvénykönyvtervezetet, junius 14-i kelettel, a Tanácsok Országos Gyülése elé terjesztették. A váratlanul sulyosra fordult kül- és belpolitikai helyzet miatt /Clemenceau-jegyzék/azonban az Országos Gyülés ülésszakát sajnos hamarabb be kellett rekeszteni, mint ahogy eredetileg tervbe vették, igy ennek az - átfogó jellegét tekintve - a szocialista jogrendszerekben máig egyedül álló kódexnek a letárgyalására és törvényerőre emelésére nem kerülhetett sor.

IRODALOM

Angyal Pál: A magyar büntetőeljárásjog. Bp. 1931.
Balogh Jenő: Magyar bünvádi eljárási jog. Bp. 1901.
Both Ödön: Küzdelem az esküdtbiráskodás bevezetéséért Magyarországon a reformkorban és az 1848. április 29-i esküdtszéki rendelet, Acta Univ. Szeged. Acta Jur.et pol. Tom. VII. Fasc. 1. 1960.
Bónis György-Degré Alajos - Varga Endre: A magyar birósági szervezet és perjog története. Bp. 1961. /Levéltári szakmai továbbképzés. Felsőfok, 13. sz./
Buzás József: A klérus állásfoglalása a háborus és népellenes tünösök felelősségre vonásában. Jogtörténeti tanulmányok, I. Bp., 1966.
Csizmadia Andor: Az esküdtbiróság Magyarországon a dualizmus korában. Jogtörténeti tanulmányok I. Bp., 1966.
Csizmadia Andor: "A Magyar Népköztársaság" belső mechanizmusa 1918-19-ben. Jogtud. Közlöny. 1968. 11. sz.
Fayer László: Bünvádi eljárás a törvényszékek előtt. Bp. 1885.
Fayer László: Az esküdtszék védelme. Jogtud. Közlöny 1905. /40/ évf. II.
Finkey Ferenc: A negyedszázados esküdtbiróság. Magyar Jogi Szemle, 1925. /VI./ évf. II.
Heller Erik: A magyar büntetőtörvénykezési jog tankönyve. Bp., 1947.
Irk Albert: A magyar büntető perjog vezérfonala. Pécs, 1931.
Király Tibor: A védelem és a védő a büntetőügyekben. Bp., 1962.
Kovács Kálmán: A magyarországi népbiróságok történetének egyes kérdései. Jogtörténeti Tanulmányok I. Bp., 1966.
Kovács Kálmán: Államjogi változások a "Magyar Népköztársaság" idején 1918/19-ben. Jogtud. Közlöny. 1969. 2-3. sz.
Kun Béla: A Magyar Tanácsköztársaságról. Bp., 1958.
Móra Mihály: A magyar büntető eljárási jog. Bp. 1961.
Névai László: A Magyar Tanácsköztársaság törvénykezési szervezete. A Magyar Tanácsköztársaság állama és joga. Tanulmánygyüjtemény. Szerk.: Sarlós Márton. Bp., 1959.ú

Pauler Tivadar: Büntetőjogtan II. k. 2. könyv, Pest, 1865.
Ráth György: Az országbirói értekezlet a törvénykezés tárgyában. Pest, 1861.
Rónai Zoltán: Az esküdtszék kérdése és a magyar esküdtbirósági reform. A Huszadik Század könyvtára, 53. sz. Bp., 1913.
Sarlós Béla: A Tanácsköztársaság forradalmi törvényszékei. Bp., 1961.
Sik Ferenc: Az ellenforradalmi büntetőbiráskodás néhány sajátossága az 1921: 3. tv. megalkotása előtt. Acta Fac. Pol. Iur. Univ. Sci. Budapest, VIII. 1966.
Szlemenics Pál: Magyar fenyitő törvény. 4. kiad. /Ökröss Bálint átdolg./ Pest, 1865.
Vámbéry Rusztem: A bünvádi perrendtartás tankönyve. 3. kiad. Bp. 1916.

I N H A L T S V E R Z E I C H N I S

Geschichte des ungarischen Strafrechtes und Strafprozeßrechtes /1848 - 1944/

ERSTER TEIL

S t r a f r e c h t

I. Kapitel

II. Kapitel

Das Strafrecht zur Zeit der Revolutionen 1918-1919

ZWEITER TEIL

Strafprozeßrecht

I. Kapitel

Das Strafprozeßrecht zur Zeit des Kapitalismus

II. Kapitel

Das Strafprozeßrecht zur Zeit der Revolutionen 1918-19

TABLE DES MATIERES

Készült az ELTE Sokszorosító Üzemében
800 példányban
Felelős kiadó: Dr. Sárándi Imre
Felelős vezető: Arató Tamás
ELTE 71066

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
ÁLLAM- ÉS JOGTUDOMÁNYI KAR
Magyar Állam- és Jogtörténeti Tanszék

Kovács Kálmán

A MAGYAR BÜNTETŐJOG ÉS BÜNTETŐELJÁRÁSI JOG TÖRTÉNETE 1848-tól 1944-ig

/Rövid áttekintés/

Budapest 1971

58